

Analysis of the Curriculum Review Process in the Iranian Higher Education System

Tahereh Zafaripour¹, Mahboubeh Arefi², Koorosh Fathi Vajargah³, reza mohammadi⁴

1. PhD Student in Curriculum Planning in Higher Education. Shahid Beheshti University. Responsible author: E-mail: zafaripour@yahoo.com

2. Associate Professor, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Shahid Beheshti University. arefi6@gmail.com

3. Professor, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Shahid Beheshti University. Kuroshfathi2@gmail.com

4. Assistant Professor of National Organization of Educational Testing. remohamadi@yahoo.ca.

Article Info	ABSTRACT
Article Type: Research Article	Objective: The main purpose of this study is to analyze the curriculum review process in the Iranian university system. By reviewing background and analyzing current situation, the current situation of the curriculum review is drawn. To provide a framework for reforming and coherence of the curriculum review process in order to continuously improve practice.
Received: 2019/03/11	Methods: The research method used in this research is a qualitative method with the method of documentary study. The researcher has tried to find an acceptable answer to his research problem by collecting and analyzing documents related to the research topic. While describing the current situation of curriculum review and analysis of national experiences, a view of them is depicted. The statistical population of the study includes existing documents and review process in universities with experience in this field (Isfahan, Amirkabir University of Technology, Shahid Beheshti University, Ferdowsi University of Mashhad, Science and Technology, Al-Zahra, Kharazmi, Semnan, Gilan, Basic Sciences and Health, Isfahan Medical) has been based on the studied documents. In order to collect information and data, cover all universities with knowledge, and experience in this field, data and information obtained from official and reputable library resources and Internet sites have been used.
Revised: 2021/04/24	Results: In this study, by reviewing the process of changes and developments of the curriculum with regard to reviewing and reviewing the structure and review process in experienced universities, review components in four sections of criteria and indicators, objectives, level and composition and review process are extracted and reviewed. , Interpreted and analyzed.
Accepted: 2021/06/08	Conclusion: poor quality of. higher education, the importance of editing curricula according to the review of courses and disciplines The need to review the regulations on the transfer of authority based on the existing conditions is one of the are results that have been obtained in the research.
	Keywords: Curriculum review, Higher Education System, Iran

Cite this article: Zafaripour Tahereh, Arefi Mahboubeh, Fathi Vajargah Koorosh, Mohammadi reza. (2021). Analysis of the Curriculum Review Process in the Iranian Higher Education System. *Educational Measurement and Evaluation Studies*, 11 (33): 140-183 pages.

© The Author(s).

Publisher: National Organization of Educational Testing (NOET)

تحلیل روند بازنگری برنامه‌درسی در نظام آموزش عالی ایران^۱

طاهره ظفری پور^۱، محبوبه عارفی^۲، کورش فتحی واجارگاه^۳، رضا محمدی^۴

۱. دانشجوی دکتری رشته برنامه‌ریزی درسی در آموزش عالی، دانشگاه شهیدبهشتی، تهران، ایران. نویسنده مسئول: zafaripour@yahoo.com
 ۲. دانشیار دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه شهیدبهشتی، arefi6@gmail.com
 ۳. استاد دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه شهیدبهشتی، Kuroshfathi2@gmail.com
 ۴. استادیار سازمان سنجش آموزش کشور، remohamadi@yahoo.ca

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله:	هدف: هدف اصلی این پژوهش بررسی تحلیلی روند بازنگری برنامه درسی در نظام دانشگاهی ایران بود. بهبود مستمر برنامه درسی در عمل به شکلی منسجم، مستلزم چهارچوبی مفهومی است که به این منظور پیشینه و وضعیت موجود بررسی تحلیل شد.
مقاله پژوهشی	
دریافت:	روش پژوهش: روش مورد استفاده در این پژوهش، روش کیفی با شیوه مطالعه اسنادی بود. پژوهشگر با جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل اسناد و مدارکی که مربوط به موضوع پژوهش بود سعی بر یافتن پاسخی قابل قبول برای مسئله پژوهشی خود داشت. ضمن توصیف وضعیت موجود، بازنگری برنامه‌های درسی و تحلیل تجربه‌های ملی، نمایی از آنها به تصویر کشیده شده است. جامعه آماری پژوهش شامل اسناد و مدارک موجود و روند بازنگری در دانشگاه‌های دارای تجربه در این حوزه (دانشگاه‌های اصفهان، صنعتی امیرکبیر، شهید بهشتی، فردوسی مشهد، علم و صنعت، الزهراء، خوارزمی، سمنان، گیلان، علوم پایه و بهداشت، پزشکی اصفهان) بر اساس اسناد و مدارک بررسی شد. برای جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها و پوشش تمامی دانشگاه‌های دارای دانش و تجربه در این حوزه از داده‌ها و اطلاعات به دست آمده از منابع کتابخانه‌ای و پایگاه‌های اینترنتی رسمی و معتبر استفاده شد.
۹۷/۱۲/۲۰	یافته‌ها: در این پژوهش با بررسی روند تغییرات و تحولات برنامه درسی با نظر به بررسی ساختار و فرایند بازنگری در دانشگاه‌های دارای تجربه، مولفه‌های بازنگری در چهار بخش معیارها و شاخص‌ها، اهداف، سطح و ترکیب و فرایند بازنگری استخراج و مورد بررسی، تفسیر و تحلیل قرار گرفت.
اصلاح:	نتیجه‌گیری: نبود نظام جامع تضمین کیفیت در آموزش عالی، اهمیت تدوین برنامه‌های درسی با توجه به بازنگری دوره‌ها و رشته‌های آموزشی، نیاز به بازنگری آیین‌نامه واگذاری اختیارات بر اساس شرایط موجود، از نتایج به دست آمده در پژوهش می‌باشد.
۱۴۰۰/۰۲/۰۴	واژه‌های کلیدی: بازنگری برنامه‌درسی، نظام آموزش عالی، ایران
پذیرش:	
۱۴۰۰/۰۳/۱۸	

استناد: ظفری پور، طاهره؛ عارفی، محبوبه؛ فتحی واجارگاه، کورش، محمدی، رضا (۱۴۰۰). تحلیل روند بازنگری برنامه درسی در نظام آموزش عالی ایران. مطالعات اندازه‌گیری و ارزشیابی آموزشی، ۱۱ (شماره ۳۳)، صفحه ۱۴۱-۱۸۴. ناشر: سازمان سنجش آموزش کشور. حق مؤلف © نویسندگان.

۱. این مقاله برگرفته از رساله دکتری برنامه‌ریزی درسی در آموزش عالی می‌باشد.

مقدمه

برنامه درسی^۱ ابزار اساسی برای آموزش عالی به عنوان یک نهاد در جهت تحقق چشم‌اندازها و رسالت‌های خود است (راتکلیف^۲، ۱۹۹۶). برنامه‌های درسی نقشی تعیین‌کننده و غیر قابل انکار در تحقق اهداف و رسالت‌های آموزش عالی از ابعاد کمی و کیفی ایفا می‌کنند (تومبز و ترنی^۳، ۱۹۹۱) با این تفاسیر می‌توان گفت برنامه درسی در قلب آموزش عالی قرار دارد (بارنت و کوات^۴، ۲۰۰۵). برنامه درسی تعاریف متعدد و متنوعی دارد و به دشواری می‌توان تعریفی دارای اجماع از آن یافت. همان‌طور که پورتلی^۵ (۱۹۸۷) می‌گوید: مسئله تعریف از سال ۱۹۲۰ با این رشته همراه بوده است. آیزنر^۶ معتقد است برنامه درسی هویتی فیزیکی ندارد بلکه یک اندیشه پیچیده است و از این رو تعریف واقعی آن ناممکن است (پورتلی^۷، ۱۹۸۷). شاید بتوان گفت از بین نگاه‌های مختلف به برنامه درسی، برنامه درسی آموزش عالی به عنوان طرح و نقشه دانشگاهی که هدف آن رشد و پرورش علمی دانشجویان از راه مشارکت بخش وسیعی از اعضای هیأت علمی دانشکده‌هاست، بهترین چهارچوب برای تعریف برنامه درسی آموزش عالی باشد (استارک و لاتوکا، ۱۹۹۷). بر این اساس دی‌ژور^۸ (۲۰۰۲) برنامه درسی آموزش عالی را برنامه علمی رسمی برای فراهم آوردن تجارب یادگیری و دریافت درجه علمی تعریف می‌کند. او می‌گوید واژه برنامه درسی تعاریف متنوعی دارد که شامل اهدافی برای یادگیری دانشجویان (مهارت‌ها، دانش و نگرش)؛ محتوا (موضوعات درسی که در قالب تجارب یادگیری جاسازی شده است)؛ توالی (نحوه ارائه مفاهیم)؛ یادگیرنده؛ روش‌ها و فعالیت‌های آموزشی؛ منابع آموزشی (مواد و موقعیت‌ها)؛ ارزشیابی (روش‌های مورد استفاده برای سنجش یادگیری دانشجویان به عنوان نتیجه تجارب) و قضاوت درباره فرایند تدریس و یادگیری، بر اساس تجارب و ارزشیابی است. این دیدگاه با دیدگاه فتنی و اجارگاه (۱۳۹۰) که عنوان می‌کند برنامه درسی به عنوان برنامه‌ای علمی دارای هشت مولفه هدف^۹، محتوا^{۱۰}، توالی^{۱۱}، یادگیرندگان^{۱۲}، جریان آموزش^{۱۳}، ارزشیابی^{۱۴} و تطبیق^{۱۵} است، مطابقت دارد.

نکته قابل تأمل درباره مولفه‌ها یا عناصر برنامه درسی علاوه بر چرخه ارزشیابی، بُعد «تطبیق» با هدف بهسازی

1. curriculum
2. Ratcliff-
3. Toombs & Tierney-
4. Barnett & Coate-
5. Portelli, S.P
6. Eisner, E
7. Portelli, J
8. DeZure, D
9. Goal
10. Content
11. Sequence
12. Learners
13. Instructional
14. Evaluation
15. Adjustment

مستمر با استفاده از ارزیابی، اصلاح، بازنگری و بازخورد به سایر مراحل و عناصر است. بر این اساس، گیلبرت^۱ عنوان می‌کند که تلاش برای بازنگری یا به روزرسانی محتوای دانش، از جمله انتخاب و سازماندهی و مسائل مرتبط با یادگیری فراگیران از اصلاحات درسی است (پیر آ و همکاران، ۲۰۲۰).

در سال ۲۰۰۵ بارت^۲ و کوآت^۳ پیشنهاد کردند که برنامه‌های درسی باید یکی از مفاهیم و عوامل کلیدی در گفتمان آموزش عالی باشد. به جرأت می‌توان گفت بدون در نظر گرفتن به روزرسانی و به هنگام‌سازی، پرداختن به برنامه‌های درسی ثمربخش خواهد بود. برنامه‌های درسی بدون انجام بازنگری مداوم و منظم اثربخشی خود را از دست می‌دهد. آنها همچنین عقیده دارند که برنامه‌های درسی در آموزش عالی در حد انتظار و ضرورت مورد توجه قرار نگرفته، در حالی که این امر شالوده و اساس یادگیری و آموزش در دانشگاه‌ها است. بنابر این برنامه‌های درسی در آموزش عالی و کم و کیف آن و چگونگی طراحی، اجرا، ارزیابی و بازنگری آن نیازمند تعمق و مطالعه بیشتری است. آلتباخ^۴ (۱۹۸۸) بر این عقیده است که برنامه‌های درسی آموزش عالی جزو عوامل و عناصر مهمی هستند که در تحقق اهداف آموزش عالی نقش به‌سزایی دارند. برنامه‌های درسی آئینه نقش‌ها و اهداف آموزش عالی و شایسته توجه دقیق هستند. فتحی و اجارگه و همکاران (۱۳۹۳) نیز معتقدند که برنامه‌های درسی از عناصر یا خرده نظام‌های اصلی آموزش عالی محسوب می‌شوند که باید به صورت راهبردی و اثربخش به آن نگریده شود. آنان بر این عقیده‌اند که برنامه‌های درسی به عنوان قلب نظام آموزش عالی که آخرین دستاوردهای بشری در عرصه‌های گوناگون علمی در آن منعکس و به نیروی فعال آینده منتقل می‌گردد، در نظر گرفته می‌شود.

همان‌طور که عارفی (۱۳۸۹) عنوان می‌کند "آموزش همچون سایر نظام‌های اجتماعی از پیچیدگی‌ها و مسائل خاص خود برخوردار است. یکی از مهم‌ترین و حساس‌ترین حیطه‌های تصمیم‌گیری در نظام آموزشی، حیطه برنامه‌های آموزشی و درسی است." امروزه عقیده بر این است که مهم‌ترین چالش پیش روی برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران برنامه‌های درسی، نه ضرورت توجه به برنامه‌های درسی و کم و کیف آن، بلکه بازنگری و تغییر برنامه‌های درسی به شیوه‌های منطقی و مطلوب با توجه به شرایط موجود و مولفه‌های تأثیرگذار و همچنین تحولات دنیای علم و فناوری است (شولتز^۵، ۲۰۱۳). فرآیند بازنگری می‌تواند به صورت نظام‌مند و با تجزیه و تحلیل برنامه قبلی، توسعه برنامه جدید، اجرا و ارزشیابی آن طراحی شود. مهم‌ترین نکته در بازنگری برنامه درسی پوشش کامل نیازهای فراگیران و ایجاد انگیزه برای مطالعات بیشتر، توجه به جنبه‌های مختلف یادگیری، یاد دادن، رفتار کردن، هدایت عملکرد در راستای رفاه دیگران، لحاظ نمودن ارزش‌های معنوی، اخلاقی

1. Gilbert
2. Pierre Gouédard
3. Barnett
4. Coate
5. Altbach
6. Scholtz

و فرهنگی با توجه به شرایط اجتماعی و اقتصادی جامعه، اجتناب از حجم زیاد محتوای آموزشی با حذف موارد غیرضروری، استفاده از روش‌های ارزشیابی عملکردی، توجه به پیشرفت و ارتقای ملی و بین‌المللی و در نظر گرفتن برنامه‌های توانمندسازی اساتید، هم‌راستا با بازنگری می‌باشد (خواججه‌نصیری و همکاران، ۱۳۹۸). بنابراین برنامه‌های درسی به صورت کلی و برنامه‌درسی در حوزه آموزش عالی به طور ویژه نیاز به اصلاح و بازنگری مستمر و نظام‌مند دارد.

نوتل گاف^۱ (۱۹۸۸) در جمله‌ای بسیار تاثیرگذار در باب بازنگری در برنامه‌های درسی معتقد است: «هیچ برنامه درسی درست و صحیحی وجود ندارد، بهترین برنامه درسی، برنامه‌ای است که افراد را مناسب با دانش و اطلاعات خوب تربیت کند و دغدغه‌ها و نیازهای جامعه یادگیری خود را برطرف سازد.» این امر در صورتی میسر است که برنامه‌های درسی به صورتی هدفمند و با توجه به زمینه‌های موجود طراحی، اجرا و بازنگری مستمر شوند. بنابر این بازنگری فرایندی مداوم و انجام آن در طول دوره‌های مختلف نیازی اساسی است (کاپور^۲، ۲۰۱۸).

تنها از این راه است که می‌توان برنامه‌های درسی را هسته و مرکز اصلی آموزش عالی دانست و امیدوار بود که تغییرات مطلوب و مورد نظر را ایجاد کند. بنابر این، انتظارات زیادی از برنامه‌های درسی از جنبه یادگیری دانشجویان، دانشگاه‌ها و جامعه و به رسمیت شناختن آن به عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای تأثیرگذار بر آموزش عالی، چه از نظر تحصیلی و چه از نظر سیاسی وجود دارد. البته ناگفته پیداست که برنامه‌های درسی باید پاسخگوی نیازهای در حال تحول محیط، جامعه و بخش‌های مختلف آن (ترکزاده و نومند، ۲۰۱۵)، پیشرفت‌های علمی و فنی و همچنین نیازهای تازه مخاطبان و به طور کلی شرکای برنامه‌های درسی باشد، تا مداوم حیات و بقای دانشگاه‌ها و به طور کلی آموزش عالی تضمین گردد. عارفی (۱۳۸۴) معتقد است برنامه‌های درسی به ویژه در سطح آموزش عالی نیاز به توجه و دقت فراوان دارد چرا که این رشته از نظر محتوا و موضوع، به نوعی شیوه‌ها و راهبردهای سیاست‌گذاری، مدیریت و توسعه برنامه‌های درسی در سایر رشته‌ها را نیز مورد بحث و بررسی قرار می‌دهد و باید در زمینه اصلاح برنامه‌های درسی خود به صورت پیشرو عمل کند. به سخن دیگر اثرگذاری و نقش آفرینی برنامه‌های درسی آموزش عالی در گرو تناسب آن با اهداف، وظایف و تحولات مربوط است.

بنابر این بازنگری برنامه درسی معطوف به اهداف زیر خواهد بود:

- ۱- افزایش کیفیت برنامه درسی موجود،
- ۲- حصول اطمینان از به روز بودن و تناسب برنامه درسی،
- ۳- زمینه‌سازی برای آموزش عالی و بهبود مداوم در پیشرفت تحصیلی دانشجویان (ولف و همکاران، ۲۰۰۷).

1. Goff
2. Kapur

در این زمینه پژوهش‌های بسیاری انجام شده است از جمله کاترین بروم (۲۰۲۰) در پژوهشی با عنوان "دموکراسی رویه‌ای: برداشتی از جدیدترین بازنگری برنامه‌های درسی در انگلیس، کلمبیا، کانادا" به بررسی ادراک مدرسان و توسعه‌دهندگان برنامه درسی در مورد روند اصلاح برنامه‌درسی پرداخت که نتیجه بارز آن، نگرانی‌های افراد در خصوص عدم اطمینان یا تغییر ماهیت روند اجرای برنامه درسی بوده است. استیون جی مک‌گهان (۲۰۱۸) در پژوهشی با عنوان "بازبینی و بازنگری انعکاسی دوره: بررسی اجمالی یک فرآیند برای بهبود دوره آموزشی و ساختار" بر تجدید نظر کارآمد با تمرکز بر تمامی فرایندها تأکید داشت. همچنین در سایر پژوهش‌ها از جمله "واکاوی تدوین برنامه‌درسی در آموزش عالی ایران" بیان شده است که گام اصلی در تهیه یک سند راهبردی جامع برای تدوین برنامه درسی اثرگذار، شناخت برنامه درسی در آموزش عالی ایران از تمام زوایای آن برای موفقیت دانشگاه‌ها، پیرو اختیار تفویض شده دربارهٔ تدوین برنامه‌های درسی است و مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار را توسعه و بلوغ دانشگاه‌ها، ضعف عملکرد در ساختار تدوین دانشگاه و کمیته‌های برنامه‌ریزی، ضعف فرایند تدوین و بازنگری و آیین‌نامه‌ها عنوان داشته است (سیده مریم حسینی لرگانی، ۱۳۹۹). در پژوهشی دیگر با عنوان "فرایند بازنگری برنامه‌های آموزشی در دبیرخانه شورای آموزش علوم پایه، بهداشت و تخصصی" که با هدف تدوین نقشه راه (فرایند) بازنگری برنامه‌های آموزشی بر کمیت و کیفیت اجرای بازنگری بر اساس به کارگیری فرایند در بازنگری تأکید داشت (خواجه نصیری و همکاران، ۱۳۹۸). در پژوهشی با عنوان "واکاوی پذیرش نوآوری‌های برنامه درسی در نظام آموزش عالی (مورد مطالعه: آئین‌نامه بازنگری رسمی دانشگاه‌های ایران) به این نتیجه رسیده است که نوآوری‌های برنامه درسی در آموزش عالی برای اجرا باید به مؤلفه‌های متعددی توجه داشته باشد (خسروی و همکاران، ۱۳۹۲). در نهایت پژوهش تاریخی دیگری با هدف تبیین سیر تحول و اصلاح نظام برنامه‌ریزی درسی آموزش عالی بعد از انقلاب اسلامی، نشان داد که نظام برنامه‌ریزی درسی در کشور ایران از دوره نامتمرکز وارد دوره متمرکز و مجدداً وارد دوره تفویض شده است (سلیمی و همکاران، ۱۳۹۳).

بر این اساس، برنامه‌های درسی در آموزش عالی در طول زمان نیاز به بازنگری و ترمیم دارند و دربارهٔ بازنگری و اصلاح برنامه‌های درسی الگوهای گوناگونی ارائه شده است ولی همان طور که گفته شد ساختارهای موجود بر اساس زمینه‌ها و بسترهای ویژه‌ای ارائه شده‌اند و ممکن است نتوان آنها را برای تمام نظام‌های آموزشی و تمامی رشته‌های دانشگاهی مورد استفاده قرار داد. توجه به فرهنگ رشته و مشخصه‌های خاص آن نیز بیانگر آن است که کم و کیف بازنگری هر رشته باید بر اساس مشخصه‌های زیربنایی آن رشته انجام شود. یکی از دلایل ابهام و ضعف ساختار، نبود نگاه جامع و بنیادی به این موضوع بوده است و به نوعی جزئی‌نگری بدون داشتن چشم‌انداز، مسئله را پیچیده و دشوار کرده است. لذا بازنگری نیاز به ساختار و چهارچوبی یکپارچه و دقیق دارد که هر چه ویژه‌تر و دقیق‌تر تدوین شود، به تبع، نتایج بازنگری نیز مطلوب خواهد بود. با توجه به موارد مذکور،

هدف اصلی این پژوهش بررسی تحلیلی روند بازنگری برنامه درسی در نظام دانشگاهی ایران است تا با بررسی پیشینه و وضعیت موجود، نمایی از برنامه درسی ارائه شود تا زمینه بازنگری برای اصلاح و بهبود برنامه‌های درسی فراهم شود.

نگاهی اجمالی به موضوع بازنگری در برنامه‌های درسی

بازنگری در برنامه درسی رویکردی نظام‌مند و مستمر برای ارزیابی، بررسی و بازنگری حوزه‌ها و برنامه‌های درسی در بازه زمانی خاصی است که هدف آن شناسایی نقاط ضعف و افزایش اثربخشی برنامه درسی و بهبود مستمر تجارب یادگیری فراگیران است. به طور معمول فرایند بازنگری شامل مراحل تحقیق و انتخاب، تجدید نظر و توسعه، پیاده‌سازی، ارزیابی و نظارت است. برنامه درسی پس از ارزشیابی پایانی به طور همه جانبه و اطمینان بخش آموزش داده می‌شود، ولی عوامل چندی شامل: یافته‌ها و اطلاعات جدید عملی، عدم تناسب برنامه با مناطق و شرایط مختلف، عدم تحقق هدف‌های آموزشی، ناتوانی مدرسان در اجرای برنامه درسی، ممکن است به تدریج برنامه را تضعیف کند.

بنابر این برای جلوگیری از زوال برنامه، لازم است به طور مرتب مورد بازنگری قرار گیرد و عناصر تهدید کننده بقای برنامه شناسایی شود و از زوال زودرس آن جلوگیری شود (ملکی، ۱۳۹۴). تجدید نظر در برنامه درسی به معنای دادن تعیین موقعیت یا جهت‌گیری جدید به فلسفه آن از راه اهداف، بررسی محتوای موجود، تجدید نظر در روش‌های آن و بازنگری در مورد اثربخشی آن است. بازنگری برنامه درسی به ظرفیت‌ها بستگی دارد و باید متناسب با آن باشد (سازمان بهداشت جهانی^۱، ۲۰۱۹). طبق گفته استارک (۱۹۹۷) تغییر و اصلاح در برنامه درسی در کشورها و دانشگاه‌های پیشرفته جهان مطابق تحولات صورت می‌گیرد. روند تغییرات، به نظام آموزش عالی کمک می‌کند تا نیازهای جامعه را برآورده سازد. به گفته لاونتن^۲ (۱۹۸۳) برنامه درسی باید بر پایه فرهنگ هر کشوری شکل گیرد. همچنین در اقدامات مربوط به بازنگری برنامه‌درسی دانشگاهی لازم است نظام اجتماعی، اقتصادی، ارتباطی، فناوری، اخلاقی، اعتقادی و زیبایی‌شناختی در نظر گرفته شود. قبل از هر گونه تصمیم‌گیری برای تغییر یا اصلاح برنامه درسی موجود، نخست باید به طور نظام‌مند تحولات و پیشرفت‌های فناورانه، اقتصادی، سیاسی، جمعیتی، اجتماعی و فرهنگی که بر آموزش عالی و عناصر آن از جمله برنامه‌های درسی تأثیر می‌گذارد، بررسی و شناسایی شود. همچنین آگاهی از نوع و میزان تأثیرات و مسائل و چالش‌های ناشی از آنها در هر یک از عناصر آموزش عالی ضروری است. بر این اساس شاید نگاه نامتمرکز به مقوله بازنگری برنامه درسی اثربخشی و کارایی بیشتری داشته باشد. واگذاری اختیارات برنامه درسی به دانشگاه‌ها تبیین این مطلب است که مراحل برنامه‌ریزی درسی (طراحی، تدوین، اجرا و ارزشیابی) بایستی از درون دانشگاه و جامعه پیرامون آن صورت گیرد (نوروززاده، ۱۳۸۵). ماهیت تغییر در هر قالبی اعم از اعتبارسنجی، ارزشیابی و بازنگری

1. Organization World Health

2. Lawton

در هر یک از مولفه‌های نظام دانشگاهی با طیفی از کنش و واکنش همراه است. هر فرآیند تجدید نظر در برنامه درسی باعث ایجاد پاسخ‌های مختلف دانشکده‌ها از نگرانی تا مقاومت فعال می‌شود. تمرکز بر تجدید نظر در برنامه درسی به عنوان روند انتقال، به جای تغییر، ممکن است به اعضای هیأت علمی کمک کند تا با خیال راحت‌تری درگیر تفکرات لازم برای تدوین برنامه درسی با راهبردهای درسی جدید شوند. دانشکده موظف است که مطالب قدیمی را رها کرده و تصور جدیدی ایجاد کند. هر یک از اعضای هیأت علمی باید خود را نسبت به برنامه درسی جدید دوباره ارزیابی کند. مقابله با ابهامات و عدم قطعیت‌های توسعه و اجرای برنامه بازبینی شده و مقابله با سوال "آیا من دانش و مهارت لازم را برای عملکرد مؤثر در برنامه درسی جدید را دارم؟" ممکن است پایه گذار عدم وابستگی به برنامه درسی قدیمی (مورد تدریس/مورد آموزش) شود (بتی^۱، ۱۹۹۷). بر این اساس شاید اصطلاح بازنگری برنامه درسی به عنوان انتقال از برنامه درسی موجود به برنامه درسی ممکن با مشارکت و همکاری فعال همه ذی‌نفعان حوزه‌های تأثیرپذیر به جای تغییر با توجه به ابعاد منفی آن و جهت‌گیری افراد به تحقق هدف بهبود و تعالی مشارکتی برنامه درسی منجر شود.

بر اساس نظر مکینن و آنالا^۲ (۲۰۱۰) اصلاح برنامه درسی در آموزش عالی به عنوان فرایند منعکس‌کننده ارزش‌ها، اعتقادات، اصول زیربنایی یادگیری، درک، دانش، رشته و تفسیر اهداف آموزش عالی است. تغییر برنامه درسی فرآیند بسیار پیچیده اجتماعی است که مربوط به هویت فردی و نهادی است و روابط قدرت درونی دانشگاهی را منعکس می‌کند (مکینن^۳، ۲۰۱۷). یک دهه پیش بارنت و کوآته در سال ۲۰۰۵ استدلال کردند که برنامه درسی اصطلاحی گمشده در سیاست آموزش عالی است. اما ده سال بعد، بررسی ادبیات آموزش عالی نشان داد که دیگر چنین نیست. سرانجام اصلاح برنامه درسی یا تغییر شکل برنامه درسی در دستور کار قرار گرفت. در سطح فراملی و بین‌المللی همان طور که در روند معاهده بولونیا و پروژه تنظیم واتسون^۴ ۲۰۰۹ دیده می‌شود، محرک‌های اصلی در تلاش برای تراز کردن برنامه درسی بوده‌اند. تغییر رویکرد جهانی به اقتصاد دانش‌بنیان، منجر به طرح موضوع برنامه درسی ملی و نهادی در مورد چگونگی بهترین آمادگی برای فارغ‌التحصیلان اقتصاد دانش‌بنیان شده است. چالش‌های دستیابی و نگهداری این خواسته، منجر به بازنگری در برنامه درسی برای رفع شکاف عمده بین آموزش متوسطه و آموزش عالی شده است. بازنگری در برنامه درسی به عنوان ابزاری برای افزایش مزیت آن از راه همسان‌سازی ساختاری برنامه درسی با سایر رقبا و تولید فارغ‌التحصیلانی است که می‌توانند در اقتصاد دانش‌بنیان سهیم باشند. تلاشی که برای اصلاح هر برنامه درسی انجام می‌شود، تربیت فارغ‌التحصیلانی است که هم دارای تخصص و هم دارای توانایی لازم برای

1. Betty
2. Mäkinen and Annala
3. Mäkinen
4. Watson

کار در زمینه‌های تخصصی و درک و حل مشکلات پیچیده جهان باشند (شای^۱، ۲۰۱۵). تجدید نظر، یکی از جنبه‌های مهم و مؤثر آموزش در همهٔ زمینه‌های آموزشی است. اگرچه ممکن است در ابتدا دلهره‌آور به نظر برسد اما تجدیدنظر متفکرانه و اساسی می‌تواند با جهت‌گیری و داشتن راهبرد برنامه‌ریزی شده به نحو مطلوبی انجام شود. اصلاح برنامه درسی برای تجهیز و توانمندسازی نیروی انسانی آینده امری ملی است و در هر کشور، مسیر متفاوتی دارد. در سال‌های اخیر کشورها با روش‌های مختلف به اصلاح برنامه درسی پرداخته‌اند. طراحی برنامه درسی فرایندی چندوجهی است. اصلاح برنامه درسی فرایندی است که هدف آن تغییر در اهداف و نحوهٔ یادگیری است. از طرفی اصلاحات را می‌توان چنین تلقی کرد؛ راهی برای پاسخگویی به چالش‌های خاص مانند نتایج ضعیف یادگیری، میزان ترک تحصیل زیاد، تنش‌های روانی زیاد فراگیران و مدرسان و فقدان مهارت‌های مورد نیاز بازار کار (سازمان همکاری اقتصادی و توسعه^۲، ۲۰۲۰). اصلاح برنامه درسی فرآیند پیچیده‌ای است که به راحتی قابل پیش‌بینی نیست و به صورت مستمر تحت تأثیر مؤلفه‌های متعدد و عناصر متغیر است. از مهم‌ترین محرک‌های خارجی، پاسخگویی اقتصادی و پایداری اقتصادی است که این دو عامل نقش مهمی در اصلاح برنامه‌درسی دارند (آدم^۳، ۲۰۰۹).

از این رو می‌توان اذعان کرد که بازنگری در برنامه درسی عبارت است از اصلاح، تکمیل و بازنویسی مستمر برنامه بر اساس ارزشیابی‌ها، تغییر نیازها و داده‌های نو، تغییر روش‌ها، محتوا و الزامات قانونی، تغییر مسیر، ضرورت زمان و مکان و نگرش نو به دانش، مهارت و یادگیری (قدیمی، ۱۳۹۰) و گام‌های اصلی آن شامل تشخیص و تعیین نیاز به تغییر و بازنگری در برنامهٔ آموزشی، مطالعهٔ مشکلات و نیازهای جامعه، مطالعهٔ خصوصیات و نیازهای فراگیران، تعیین اهداف دقیق و اختصاصی آموزشی، انتخاب سرفصل‌های موضوعی مناسب و فعالیت‌های متناظر با آن، سازماندهی تجربیات یادگیری و برنامه‌ریزی واحدهای درسی، ارزشیابی برنامه درسی بازنگری شده، استقرار برنامه درسی بازنگری شده، فراهم‌سازی امکان بازنگری مداوم برای دستیابی به اهداف، می‌باشد (خواجه نصیری و همکاران، ۱۳۹۸). لذا در بررسی روند، بازنگری برنامه‌های درسی در دانشگاه‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد.

روند بازنگری برنامه درسی در ایران

آموزش عالی از سال ۱۲۹۷ شمسی (۱۹۱۸ میلادی) تاکنون در ایران سابقه دارد و نسبت به سایر مقاطع تحصیلی، دستخوش بیشترین تغییرات، تحولات و بازنگری‌های مستمر شده است. دوره‌های تحول برنامه درسی و تحول برنامه درسی در نظام آموزش عالی در ایران به شرح جدول زیر تقسیم‌بندی می‌شود:

1. Shay
2. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)
3. Adam

جدول شماره (۱): دوره‌های تحول برنامه در نظام آموزشی و آموزش عالی

تحول برنامه‌درسی در نظام آموزش عالی	دوره‌های تحول برنامه‌درسی
<p>- دوره عمل‌گرایی (۱۳۱۳ تا ۱۳۵۷)</p> <p>- دوره فرهنگی - مذهبی (از سال ۱۳۵۹ تا ۱۳۶۲)</p> <p>- دوره تمرکزگرایی (از سال ۱۳۶۳ تا ۱۳۷۹)</p> <p>- دوره تمرکززدایی (از سال ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۴)</p> <p>- دوره اسلامی‌سازی (از سال ۱۳۷۶ به بعد)</p> <p>- دوره تحول در برنامه‌درسی علوم انسانی (از سال ۱۳۸۸ به بعد) (کیایی و همکاران، ۱۳۹۷).</p>	<p>- دوره آشنایی: اطلاع ایرانیان از نظام آموزشی اروپا و برنامه‌ریزی درسی آن از سال ۱۲۳۰ تا ۱۲۹۰ شمسی (۱۸۵۱ تا ۱۹۱۱ میلادی).</p> <p>- دوره عملگرایی: اقدام به برنامه‌ریزی درسی بدون دسترسی به دانش لازم از سال ۱۲۹۰ تا ۱۳۴۰ شمسی (۱۹۱۱ تا ۱۹۶۱ م).</p> <p>- دوره تکوین هویت علمی: ایجاد نظام برنامه‌ریزی درسی و انتقال دانش از سال ۱۳۴۰ تا ۱۳۶۵ شمسی (۱۹۶۱ تا ۱۹۸۶ م).</p> <p>- دوره تحکیم پایه‌های هویتی: تربیت متخصص و توسعه خدمات علمی از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۵ شمسی (۱۹۸۶ تا ۲۰۰۶ م).</p> <p>- دوره نقش‌آفرینی: تولید دانش از سال ۱۳۸۵ به بعد.</p>

تحولات برنامه‌درسی در ایران از دیدگاه صاحب‌نظران دارای مراحل و دوره‌هایی است که در جدول بالا ارائه شده و وجوه تشابه آنها تمرکز بر عملگرایی، تکوین پایه‌های هویتی و فرهنگی و تحول و نقش‌آفرینی و وجوه افتراق آنها تأکید خاص بر تمرکزگرایی و تمرکززدایی در طی یک دوره بوده است.

میرزا ملکم‌خان از جمله کسانی است که با فعالیت‌های گسترده خود در دوره‌ای چهل ساله (از ۱۲۲۹ تا ۱۲۶۹ شمسی) نقش جدی بر شکل‌گیری آموزش جدید در ایران داشته است. او طرفدار آموزش اروپایی بود و بر همین اساس در سال ۱۲۳۶ شمسی به ارائه طرح مورد نظر خود برای اصلاح آموزشی اقدام کرد. طرح وی برای تشکیل نظام آموزشی که در کتابچه‌ی غیبی معرفی شده، دارای سه سطح است: ابتدایی (تربیه)، متوسطه (فضلیه) و عالی (عالیه). او در طرح پیشنهادی خود نوع درس‌های هر سطح را مشخص کرده و مسئولیت^۳ استقرار عمومی آن در همه‌ی ایالت‌ها و تعیین برنامه آموزشی^۴ آن را به وزارت معارف واگذشته بود. بدین ترتیب نظامی برای آموزش پیشنهاد کرده بود که اولاً متولی آن دولت بود و ثانیاً جایگزین نظام سنتی می‌شد (موسی پور، ۱۳۸۷).

رخداددهای نیمه‌اول دهه‌ی چهارم بر تعلیم و تربیت و نظام‌های مربوط به آن تأثیرات جدی و گسترده نهادند، که در این میان شش مورد بر برنامه‌ریزی درسی در ایران اثر مستقیم داشته‌اند:

۱- گزارش‌های مشاوران ماوراء بحار درباره هدف فرهنگ ایران در سال ۱۳۴۰،

۲- لایحه‌ی تأسیس سپاه دانش در سال ۱۳۴۱،

۳- تأسیس نخستین دانشکده‌ی علوم تربیتی ایران در دانشگاه تهران در سال ۱۳۴۳،

۴- انتشار نخستین کتاب برنامه‌ریزی درسی در سال ۱۳۴۳،

۵- تفکیک وزارت علوم و تأسیس دو وزارتخانه "آموزش و پرورش" و "وزارت علوم و آموزش عالی" در سال ۱۳۴۳،

۶- اجرای نظام جدید آموزش و پرورش ایران (۴۶-۱۳۴۴)،

۷- آغاز رسمی ظهور سنت تولید برنامه‌درسی توسط برنامه‌ریز در سال ۱۳۴۶ (فتحی و اجارگاه و همکاران، ۱۳۹۳). در سال ۱۲۷۷ شمسی انجمن معارف توسط صدراعظم میرزا علیخان امین‌الدوله تأسیس شد. این انجمن جایگاه علمی بالایی داشت و اعضای آن عضو نهادهای قدرت بودند لذا توانست منشاء اقداماتی اساسی در آموزش و پرورش کشور به خصوص شکل‌گیری نظام برنامه‌ریزی درسی ایران باشد. تألیف کتاب‌های درسی توسط این انجمن را می‌توان نخستین اقدام برای برنامه‌ریزی درسی در ایران قلمداد کرد. با اعلام آموزش اجباری و همگانی در قانون اساسی و متمم آن در سال ۱۲۸۶، وزارت معارف توانست عهده‌دار نظارت بر تمامی فعالیت‌های آموزشی کشور شود. تنظیم و تصویب قانون اساسی معارف، سر آغاز تمرکزگرایی در نظام آموزشی و شروع برنامه‌ریزی درسی متمرکز (ملی) در ایران است. اولین بازبینی برنامه درسی در دوره متوسطه در سال ۱۳۱۷ رخ داد. در سال ۱۳۲۷ برنامه‌های توسعه ایران مطرح شد و نخستین برنامه هفت ساله توسعه تهیه و به تصویب رسید. برنامه دوم توسعه در سال‌های ۴۱-۱۳۳۴ به اجرا درآمد که در سال ۱۳۳۴ اداره مطالعات و برنامه در وزارت فرهنگ تشکیل شد تا به تجدید نظر در برنامه‌ها و روش‌های تعلیم و تربیت بپردازد. عنایت حکومت به تعلیم و تربیت با مهم‌ترین بازیگر این عرصه یعنی معلم ظهور کرد. معلمان که در تاریخ تعلیم و تربیت ایران از نقشی بی‌بدیل در تدبیر آموزش برخوردار بودند، بر مسندی تکیه زده بودند که حکومت خواهان آن بود. لذا اقدامات حکومت برای تصرف حوزه قدرت معلم در برنامه‌ریزی درسی را در سه مرحله: تولید برنامه درسی توسط معلم (مجری)، تولید برنامه درسی با مشارکت معلم (تعامل برنامه‌ریز-مجری) در سال‌های ۱۳۰۶ تا ۱۳۴۵ و تولید برنامه درسی بدون معلم (توسط برنامه‌ریز) از سال ۱۳۴۰ تا ۱۳۶۵ صورت گرفت. از سال ۱۳۰۶ شمسی مجری برنامه درسی، معلمان بوده‌اند که بر پایه درکی که از توان یادگیرنده داشته و با توجه به هدف‌های آموزشی که بیشتر متوجه با سواد کردن دانش‌آموزان بوده است انجام می‌شد. روح حاکم بر این دوره، روح مکتبخانه‌ها بود که آزادی و فردیت محور اصلی آن محسوب می‌شد (موسی پور، ۱۳۸۷).

به این ترتیب برنامه درسی در ایران از زمان آشنایی (۱۲۹۰) تا آغاز نقش‌آفرینی (۱۳۸۵) یک دوره ۹۵ ساله از تحولات را پشت سر گذاشته است (فتحی و اجارگاه و همکاران، ۱۳۹۳). برنامه‌ریزی درسی در آموزش عالی ایران تا سال ۱۳۵۷ تا حد زیادی الگو برداری از برنامه‌های آموزشی و درسی دانشگاهی به سبک دانشگاه‌های فرانسوی بود. در نظام آموزش دانشگاهی پیش از انقلاب اسلامی گرچه دانشگاه‌ها در زمینه برنامه‌ریزی آموزشی و درسی از استقلال نسبی برخوردار بودند، اما هیچ‌گاه برنامه‌ریزی درسی به صورت دانش سازمان یافته مورد توجه مدیران دانشگاهی نبوده است (رحمان سرشت، ۱۳۷۷). بعد از انقلاب فرهنگی آموزش متمرکز در اولویت

قرار گرفت و همراه با آن بازنگری برنامه‌های درسی آغاز شد. واحد برنامه‌ریزی آموزش عالی در ستاد انقلاب فرهنگی از تابستان ۱۳۵۹ یعنی بلافاصله پس از تعطیلی دانشگاه‌ها دایر شد (فتحی و اجارگاه، ۱۳۹۳).

در این دوره برای تحقق اهداف انقلاب اسلامی، برنامه‌های دوره کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری به صورت متمرکز و به وسیله شورایی در وزارت عتف^۱ مورد بازبینی قرار گرفت و دانشگاه‌ها ملزم به اجرای مصوبات آن شورا شدند. چنین اقدامی اختیار برنامه‌ریزی را از هیأت علمی دانشگاه‌ها سلب کرد. به علاوه بسیاری از مطالبی که به عنوان سر فصل در برنامه‌های درسی گنجانده شد، با شتابزدگی و از روی منابع خارجی یا کتاب‌های موجود انتخاب شده بود. بدین ترتیب نظام برنامه‌ریزی درسی متمرکز، سایه خود را بر آموزش عالی کشور نیز افکند. در دوره تحکیم پایه‌های هویتی، تربیت متخصص و توسعه خدمات عملی از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۵، با درخواست سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش، تربیت نیروی انسانی در حوزه برنامه‌ریزی درسی آغاز شد. بر این اساس، در سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۶۶ اقدام به پذیرش در سطح کارشناسی ارشد و در سال ۱۳۶۸ دوره دکتری این رشته نیز اقدام به پذیرش دانشجو شد. در سال ۱۳۷۸ انجمن علمی برنامه‌ریزی درسی شکل گرفت که در سال ۱۳۸۴ به نام انجمن مطالعات برنامه درسی تغییر عنوان داد (موسی پور، ۱۳۸۷).

نقطه عطف دوره عمل‌گرایی، تأسیس دانشگاه تهران در سال ۱۳۱۳ شمسی بوده است. این دوران به دلیل میل رضا شاه به تسلط و تمرکز سبب شکل‌گیری نظامی متمرکز شد. طرح تأسیس دانشگاه تهران توسط پروفیسور حسابی با استفاده از قوانین دانشگاه‌های فرانسه و بلژیک شکل گرفت. به گفته فتحی و اجارگاه (۱۳۹۰) با تأسیس دانشگاه، برنامه‌ریزی درسی برای آموزش عالی به طور مشخص آغاز شد. نظام آموزشی تا سال ۱۳۴۶ غیرمتمرکز و بعد از آن تا سال ۱۳۵۹ نظامی نیمه‌متمرکز بر برنامه‌ریزی درسی حاکم بوده است. در این دوره برنامه‌ریزی درسی با مشارکت اعضای هیأت علمی حوزه موضوعی و با گروه‌های آموزشی انجام شده، اما نه برنامه‌ریزی درسی به شکل کنونی آن و نه متخصصان برنامه درسی وجود نداشته است و برنامه درسی در خود گروه‌های تخصصی و گروه‌های حوزه‌های دانشی انجام می‌شده است. اعضای هیأت علمی آموزش دیده در دانشگاه‌های غربی بر اساس محتوای رشته‌هایی که تدریس می‌کردند چیزی را مشخص می‌کردند که در آنجا آموخته بودند. در دوره تمرکزگرایی برای تحقق اهداف انقلاب اسلامی برنامه‌های مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری به صورت متمرکز و به وسیله شورای عالی برنامه‌ریزی با حضور معدودی از اعضای هیأت علمی حوزه‌های دانشی و از برخی از دانشگاه‌های منتخب در گروه‌های تخصصی برنامه‌ریزی وزارت متبوع و بدون مشارکت و نظارت متخصصان حوزه برنامه درسی بازبینی می‌شد و دانشگاه‌ها ملزم به اجرای مصوبات می‌شدند. از سال ۱۳۷۲ زمینه تغییر ساختاری و گرایش به عدم تمرکز و برنامه‌ریزی در سطح دانشگاه‌ها آغاز شد. در این خصوص در برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور از مدیران دانشگاه‌ها خواسته

۱. وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

شد که برنامه‌های توسعه‌ای تهیه کنند. اختیارات محدودی برای تدوین و تفسیر بعضی از برنامه‌های درسی به دانشگاه‌های دارای هیأت ممیزه واگذار شد. در ساختار جدید وزارت عتف، امور سیاست‌گذاری، هماهنگی، نظارت، ارزیابی و پشتیبانی از علوم، به دانشگاه‌ها، مراکز تحقیقاتی و دستگاه‌های اجرایی ذیربط واگذار شده است (کیایی و همکاران، ۱۳۹۷).

به طور کلی تحولات برنامه درسی دانشگاهی قبل و بعد از انقلاب اسلامی شامل؛ گذر از یک برنامه‌درسی نسبتاً مستقل دانشگاهی (دوره قبل از انقلاب) به نظام متمرکز افراطی (بعد از انقلاب از سال ۵۷ تا ۷۲) و سرانجام به سمت واگذاری اختیارات نسبی برای برنامه‌ریزی دانشگاهی (از سال ۷۱ تا ۷۲) به دانشگاه‌های دارای هیأت‌ممیزه حرکت کرد. بر اساس مصوبه واگذاری اختیارات کامل برای تدوین برنامه‌های درسی از سال ۱۳۷۹ تاکنون، نظام برنامه‌ریزی درسی در نظام آموزش عالی نیمه متمرکز است اما بررسی‌ها حاکی از این است که دانشگاه‌ها فقط در بازنگری برنامه‌ها مشارکت می‌کنند و تغییرات اساسی کمتر مشاهده شده است. بر این اساس، بازنگری برنامه‌های درسی آموزش عالی در ایران بعد از انقلاب اسلامی به سه دوره انحلال (از سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۶۱)، دوره تعویق (از سال ۱۳۶۱ تا ۱۳۶۷) و دوره گسترش از سال ۱۳۶۷ به بعد تقسیم شده است (فتحی و اجارگاه، ۱۳۹۳).

در ادامه و در جهت واگذاری اختیارات برنامه‌ریزی درسی، در برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی (۱۳۸۳-۱۳۷۹) ردیف اعتباری متمرکز (به شماره ۱۱۳۵۱۳) به منظور طرح بازنگری برنامه‌های درسی رشته‌های تحصیلی از سوی سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی وقت به وزارت عتف تخصیص داده شده است. همچنین وزارت متبوع در مرحله اجرا، بازنگری برنامه‌های درسی دانشگاهی توسط دانشگاه‌های فاقد هیأت ممیزه را منتفی ندانسته است و بازنگری برنامه‌های درسی را به دانشگاه‌هایی که توانایی لازم برای بازنگری برنامه‌های درسی داشته‌اند، واگذار کرده است (نوروززاده و همکاران، ۱۳۸۵). همان گونه که از مطالب پیش گفته بر می‌آید مفهوم بازنگری در برنامه درسی در هر دوره تحت تأثیر میزان واگذاری اختیارات در عمل به حوزه صف و تا حدود زیادی به وجود متخصصان برنامه‌ریزی درسی و تدارک زمینه‌های مشارکت آنها در این فرایند بوده است. بنابر این، نتایج در این زمینه حاکی از این است که موضوع تمرکززدایی در نظام آموزش عالی ایران نیاز به بررسی جامع و برنامه‌ریزی‌های دقیق دارد (ظفری‌پور، ۱۳۹۹).

تجربه بازنگری برنامه‌های درسی در برخی دانشگاه‌های صاحب تجربه

دانشگاه اصفهان

در اجرای آئین‌نامه بازنگری برنامه‌های درسی، ساختار بازنگری برنامه‌های درسی در دانشگاه اصفهان متشکل از این مراحل است: الف- اعضای متخصص در گروه آموزشی، ب- تأیید شورای تخصصی گروه ج- بررسی و تأیید در شورای برنامه‌ریزی دانشکده متشکل از معاون آموزشی دانشکده و نمایندگان گروه‌ها و د- بررسی و

تأیید در ستاد سیاست‌گذاری برنامه‌های درسی دانشگاه در دو حوزه علوم انسانی یا علوم پایه و فنی و مهندسی (مسئولان آموزشی دانشگاه، نمایندگان دانشکده‌ها، سه نماینده شورای دانشگاه، متخصصان مدعو از داخل و خارج دانشگاه). هـ- ارائه گزارش به شورای دانشگاه و تأیید نهایی برای اجرا (دانشگاه اصفهان، ۱۴۰۰).

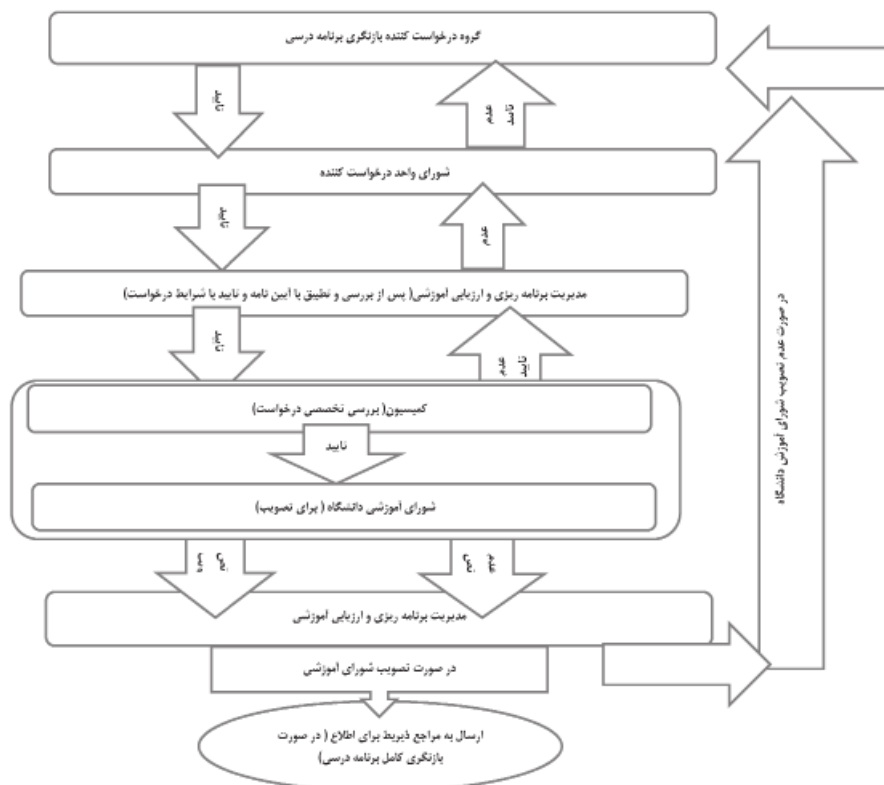
دانشگاه صنعتی امیرکبیر

با تفویض اختیار شورای عالی برنامه‌ریزی آموزشی وزارت عتف به دانشگاه‌های دارای هیأت ممیزه، اختیارات برنامه‌ریزی درسی برای تغییر، تدوین و بهینه‌سازی نظام آموزشی و دروس ذیربط به این دانشگاه، فرایند بازنگری برنامه‌درسی بر اساس آیین‌نامه و فرم‌های شورای عالی گسترش و برنامه‌ریزی آموزش عالی عتف انجام می‌شود (دانشگاه امیرکبیر، ۱۴۰۰).

دانشگاه شهید بهشتی

با تأکید بر توسعه کمی و کیفی آموزش عالی در اسناد بالادستی برخوردار از جایگاه برتر در تولید، آموزش و نشر علم، فناوری و دانش، در شکل‌دهی آینده، مرجع ممتاز پاسخ‌گویی به نیازهای علمی، آموزشی و پژوهشی و ارائه راه حل برای مسائل پیچیده در عرصه‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی، انتخاب اول برترین استعدادها، پرورش‌دهنده انسان‌های متدین، خلاق و نوآور، حرفه‌ای و کارآمد است که یکی از راهبردهای مهم دانشگاه شهید بهشتی در رسیدن به چشم‌انداز، ساماندهی رشته‌ها/گرایش‌ها و برنامه‌های درسی دانشگاه است. این ساماندهی مستلزم رصد مستمر تحولات علمی دنیا و نیز بررسی روند نیازها و اقتضات فعلی و آتی جامعه است که می‌تواند سرخط رشته‌ها و علوم جدید را مشخص کند. در نظر گرفتن این دو عامل به معنای بررسی هر دو طرف عرضه و تقاضای رشته‌ها و برنامه‌های درسی دانشگاهی است. به منظور ساماندهی رشته‌ها/گرایش‌ها و برنامه‌های درسی دانشگاه، مؤلفه‌ها، مبانی، چهارچوب‌ها و فرایندهایی باید مد نظر قرار گیرد (سند راهبردی دانشگاه شهید بهشتی). بنابر این به منظور فراهم آوردن زمینه اجرای آیین‌نامه واگذاری اختیارات برنامه‌ریزی درسی به دانشگاه‌ها و رسیدن به چشم‌انداز و سند راهبردی دانشگاه در حوزه آموزشی، شیوه‌نامه اجرایی بازنگری برنامه‌های درسی با اهداف روزآمد کردن برنامه‌های درسی با توجه به تحولات دانش بشری برای گسترش مرزهای دانش و استفاده از تجربه دانشگاه‌های معتبر دنیا، غنی‌سازی برنامه‌های درسی، ارتقاء کمی و کیفی مناسب نسبت به جایگاه فعلی علم و فناوری در جهان و جبران عقب ماندگی برنامه‌ها، ارزش‌مداری برنامه‌های درسی با توجه به فرهنگ و معارف غنی اسلامی، کمک به تنظیم رابطه متقابل تحصیل با اشتغال، متناسب‌سازی سطوح و رشته‌های تحصیلی با نقشه جامع علمی کشور و نیازهای تولید و اشتغال، استانداردسازی برنامه‌های درسی با توجه به معیارهای علمی و قوانین و مقررات مربوط، نهادینه کردن بازنگری مستمر برنامه‌های درسی در دانشگاه، بازنگری برنامه درسی به صورتی که برنامه‌های درسی پاسخگوی دانش و مهارت‌های رشته باشند، انطباق‌پذیری اجزای برنامه درسی

(مانند نوع درس، شیوه اجرا و ارزشیابی) با شیوه‌های نوین آموزشی، تمرکز برنامه‌های درسی بر افزایش نگرش بین‌رشته‌ای، نوآوری، کارآفرینی و کار گروهی متمرکز بر حل مسئله، تدوین و اجرایی شده است (دانشگاه شهید بهشتی، ۱۴۰۰). در نگاهی اجمالی فرایند بازنگری در این دانشگاه به صورت زیر انجام می‌شود:

شکل شماره (۱): فرایند بازنگری دانشگاه شهید بهشتی

دانشگاه فردوسی مشهد

به منظور فراهم آوردن زمینه اجرای آئین نامه واگذاری اختیارات برنامه‌ریزی درسی به دانشگاه‌ها، در دانشگاه فردوسی مشهد، آئین نامه تفصیلی بازنگری برنامه‌های درسی از سوی شورای برنامه‌ریزی درسی بر اساس اهداف کلان دانشگاه به شرح زیر تدوین شده است:

الف - انطباق مواد، ماهیت و محتوای رشته‌های تحصیلی با هدفها، ارزش‌ها و راهبردهای کلان آموزش عالی کشور

به منظور پاسخگویی به نیازهای جامعه

ب- تسریع و همسویی برنامه‌های درسی با چشم‌انداز دانشگاه

پ- هماهنگی برنامه‌های درسی با تحولات علمی روز و به هنگام نمودن محتوای رشته‌ها مطابق با تحولات

ت- ایجاد تناسب بیشتر برنامه‌های درسی با امکانات و توانایی‌های دانشگاه

ث- ایجاد شایستگی‌های لازم در دانش‌آموختگان برای ورود به جامعه و بازار کار (دانشگاه فردوسی، ۱۴۰۰)

دانشگاه علم و صنعت ایران

به منظور فراهم آوردن زمینه اجرای آئین نامه و گذار اختیارات برنامه‌ریزی درسی به دانشگاه‌ها در دانشگاه علم و صنعت ایران و بر اساس طرح ایجاد تشکیلات برنامه‌ریزی درسی شورای دانشگاه، آیین نامه تفصیلی بازنگری در برنامه‌های درسی با اهداف انطباق هر چه بیشتر برنامه‌های درسی با نیازهای جامعه، نهادینه شدن امر برنامه‌ریزی درسی با نیازهای جامعه، روزآمد شدن برنامه‌ها با توجه به تحولات دانش بشری، تناسب هر چه بیشتر با امکانات و توانایی‌های دانشگاه و اصول و ملاک‌های رعایت چهارچوب ارزش‌ها، اهداف و راهبردهای کلان کشور، اصول و روش‌های علمی برنامه‌ریزی آموزشی و درسی، ضوابط و مقررات جاری آموزشی و خدمات آموزشی دانشگاه، بهره‌گیری از بررسی‌های کارشناسی و یافته‌های پژوهشی، بهره‌گیری از هم‌فکری صاحب‌نظران سایر دانشگاه‌ها و بخش‌های فرهنگی، اجتماعی، صنعتی و اقتصادی کشور، پیش‌بینی پیامدها و اثرات جانبی تدوین شده است (دانشگاه علم و صنعت، ۱۴۰۰).

دانشگاه الزهرا

در اجرای آیین نامه و گذار اختیارات برنامه‌ریزی درسی به دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی دارای هیأت ممیزه و آیین نامه داخلی شورای برنامه‌ریزی دانشگاه مصوب و به منظور ترغیب گروه‌های آموزشی و اعضای هیأت علمی دانشگاه برای مشارکت در برنامه‌ریزی درسی و آموزشی (بازنگری و تدوین برنامه‌های آموزشی و محتوای دروس) این دستورالعمل برای اجرا در دانشگاه الزهرا تهیه شده است (دانشگاه الزهرا، ۱۴۰۰).

دانشگاه خوارزمی

در اجرای آیین نامه و گذار اختیارات برنامه‌ریزی درسی به دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی دارای هیأت ممیزه و به منظور ترغیب گروه‌های آموزشی و اعضای هیأت علمی دانشگاه، بازنگری و تدوین برنامه‌های درسی و محتوای دروس بر این اساس انجام می‌شود (دانشگاه خوارزمی، ۱۴۰۰).

دانشگاه سمنان

به منظور فراهم آوردن زمینه اجرای آیین نامه و گذار اختیارات برنامه‌ریزی درسی به دانشگاه‌ها در دانشگاه سمنان و بر اساس طرح ایجاد تشکیلات برنامه‌ریزی درسی مصوب ۸۵/۱۱/۲۰ هیأت امنای منطقه البرز جنوبی

و موافقت رئیس دانشگاه، آیین‌نامه تفصیلی بازنگری در برنامه‌های درسی با اهداف کلان دانشگاه به عبارت دیگر انطباق هر چه بیشتر برنامه‌های درسی با نیازهای کشور و استان، نهادینه شدن امر برنامه‌ریزی درسی در دانشگاه، رو آمد شدن برنامه‌ها با توجه به تحولات دانش بشری و تناسب هر چه بیشتر برنامه‌ها با امکانات و توانایی‌های دانشگاه تدوین و اجرا می‌شود (دانشگاه سمنان، ۱۴۰۰).

دانشگاه گیلان

بر اساس ماده چهار آیین‌نامه واگذاری اختیارات دانشگاه با رعایت مفاد مندرج در این آیین‌نامه، به غیر از دروس عمومی، اختیار بازنگری برنامه‌های درسی موجود و تدوین برنامه‌درسی جدید در همهٔ مقاطع تحصیلی دارد. همچنین بازنگری و تدوین برنامه‌های درسی در رشته‌های واگذار شده به شورای تحول علوم انسانی طبق روال جاری وزارت انجام می‌شود (دانشگاه گیلان، ۱۴۰۰).

دبیرخانه شورای آموزش علوم پایه، بهداشت و تخصصی

به منظور دستیابی به اهداف کلی، کارگروه بازنگری در دبیرخانه علوم پایه، بهداشت و تخصصی تشکیل و کارگروه بازنگری در بازه زمانی بهمن ماه ۱۳۹۴ تا اسفند ۱۳۹۶ فرایند بازنگری را طراحی و اجرا کرد. در ابتدا چهارچوب بازنگری قبلی بازبینی، اصلاح و تغییراتی در آن اعمال شد. راهنمایی برای تکمیل آن توسط هیأت‌های ممتحنه و ارزشیابی رشته‌های علوم پایه، بهداشت و تخصصی، تدوین شد و سه دوره کارگاه آموزشی بازنگری برنامه‌درسی در طرح تحول آموزش پزشکی برای اعضای هیأت ممتحنه که در برنامهٔ آموزشی، رشتهٔ آنها در اولویت بازنگری قرار داشت برگزار شد و به مسئولان برنامه‌های آموزشی دبیرخانه علوم پایه، بهداشت و تخصصی اقدامات ذیل توصیه شد. مراحل بازنگری برنامه درسی در دبیرخانه شورای آموزش علوم پایه، بهداشت و تخصصی در هشت مرحله تشکیل کمیته بازنگری، تدوین و تهیه الگوی روند بازنگری رشتهٔ مربوط، ارائه مستندات توجیهی برای ضرورت بازنگری با مطالعه و بررسی، اقدام به بازنگری، طراحی برنامهٔ آموزشی، ارائه مستندات برنامهٔ بازنگری به دبیرخانه علوم پایه، اجرای برنامهٔ بازنگری شده و ارزشیابی برنامه‌درسی بازنگری شده انجام می‌شود (خواجه نصیری و همکاران، ۱۳۹۸).

پس از اتمام بازنگری در مرحله شش و تحویل برنامه درسی بازنگری شده به کارگروه دبیرخانه علوم پایه، بهداشت و تخصصی برای بررسی و اعمال تغییرات ضروری و ارائهٔ بازخورد به مسئولان بازنگری برنامه آموزشی، تأیید اصلاحات اعمال شده در کارگروه و ارسال برنامه به شورای عالی برنامه‌ریزی و تصویب نهایی آن در شورای برنامه‌ریزی و کمیسیون معین مربوط، سپس ابلاغ نهایی به دانشگاه‌ها انجام می‌شود. پس از ابلاغ برنامه از سوی وزارت بهداشت به دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی، برنامه وارد مرحلهٔ اجرا (فرایند شماره هفت) می‌گردد. بر اساس طرح ارزشیابی ارائه شده در بازنگری برنامهٔ آموزشی، پس از مرحلهٔ اجرا در مدت مشخص شده در برنامهٔ مرحله

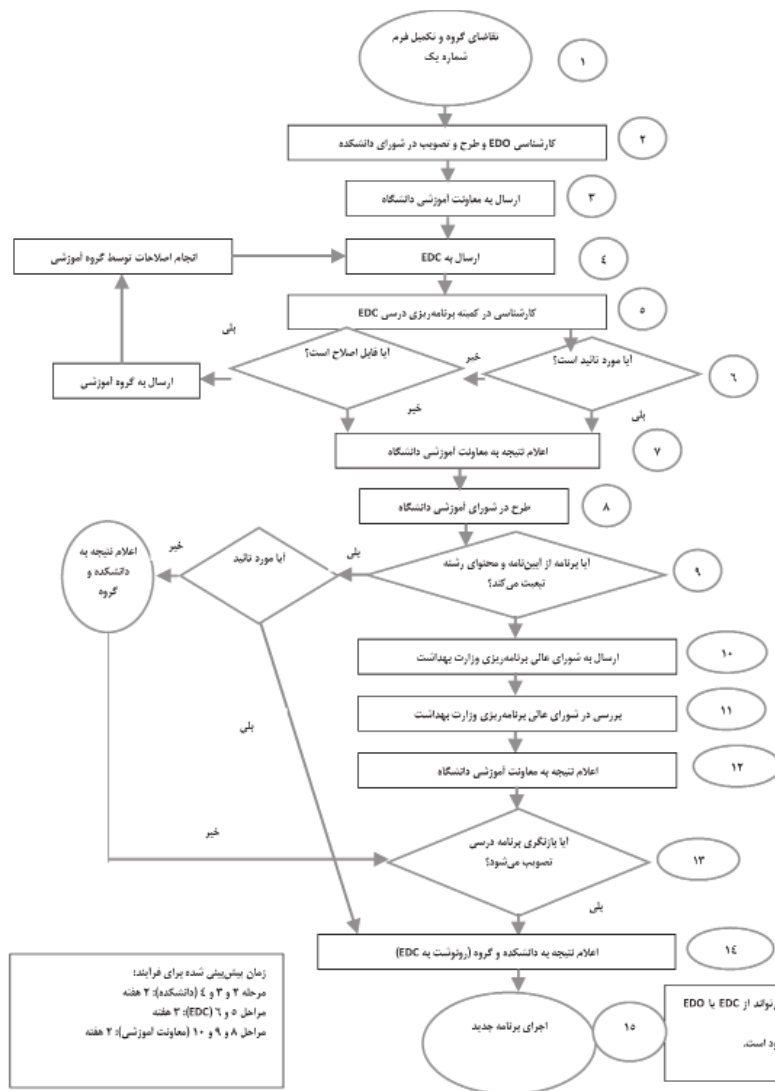
هشت یا ارزشیابی برنامه صورت می‌گیرد و در صورت لزوم اصلاحات اعمال می‌شود.

شکل شماره (۲): فرایند بازنگری برنامه‌های درسی در آموزش علوم پایه، بهداشت و تخصصی

دانشگاه علوم پزشکی اصفهان

با توجه به انجام فرایند بازنگری در دانشگاه‌های علوم پزشکی حسب چهارچوب پیش‌گفته در دبیرخانه شورای آموزشی علوم پایه، بهداشت و تخصصی، به عنوان نمونه فرایند بازنگری در یکی از دانشگاه‌های تابعه وزارت متبوع اشاره می‌شود.

شکل شماره (۳): فرایند بازنگری برنامه‌درسی دانشگاه علوم پزشکی اصفهان

روش پژوهش

روش مورد استفاده در این پژوهش روش کیفی با شیوه مطالعه اسنادی می‌باشد. به این معنی که برای بررسی انتقادی و تفسیر تحلیلی فعالیت‌ها و برنامه‌ها از روش مطالعه اسنادی استفاده شده است. بنابر این در این

پژوهش، پژوهشگر با جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل اسناد و مدارکی که مربوط به موضوع پژوهش بوده سعی در یافتن پاسخی قابل قبول برای مسئله پژوهشی خود داشته است. بر این اساس، مروری بر اسناد، یکی از روش‌های شناخته شده است که پژوهشگر می‌تواند بدان وسیله ارزش‌ها و باورهای جامعه یا افراد مورد مشارکت را به تصویر بکشد (مارشال، راسمن^۱، ترجمه پارسایان و اعرابی، ۱۳۷۷). در این پژوهش مراحل زیر برای استفاده از اسناد و مدارک مربوط طی شده است:

نمودار شماره (۴): مراحل تجزیه و تحلیل منابع اسناد مطالعاتی مورد استفاده

پس از توصیف موضوع، به تبیین و تحلیل مقایسه‌ای آن در جامعه آماری مورد مطالعه پرداخته شده است که موجبات شناخت هر چه بیشتر از بازنگری برنامه‌های درسی آموزش عالی ایران را فراهم می‌آورد که می‌تواند مبنایی برای الگوبرداری و تصمیم‌گیری در نظام دانشگاهی ایران باشد. به عبارت دیگر توصیف، مرحله اول تحلیل محسوب می‌شود. یعنی ضمن توصیف وضعیت موجود بازنگری برنامه‌های درسی و تحلیل تجربیات ملی، نمایی از آنها تصویر شده است. جامعه آماری پژوهش مذکور شامل اسناد و مدارک موجود و روند بازنگری در دانشگاه‌های دارای تجربه در این حوزه (دانشگاه‌های اصفهان، صنعتی امیرکبیر، شهید بهشتی، فردوسی مشهد، علم و صنعت، الزهراء، خوارزمی، سمنان، گیلان، علوم پایه و بهداشت، پزشکی اصفهان) بر اساس اسناد و مدارک مورد بررسی بوده است. در جهت جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها و پوشش تمامی دانشگاه‌های دارای دانش و تجربه در این حوزه، از داده‌ها و اطلاعات به دست آمده از منابع کتابخانه‌ای و پایگاه‌های اینترنتی رسمی و معتبر استفاده شده است.

یافته‌ها

با نظر به هدف تحقیق، که مطالعه روند بازنگری برنامه‌های درسی در نظام آموزش عالی بود، برای شناسایی

1. Rasman Gretchen

وضعیت بازنگری برنامه‌های درسی در دانشگاه‌ها، چهار مولفه اصلی شامل الف) اهداف بازنگری ب) معیارها و شاخص‌های بازنگری ج) فرایند بازنگری و د) سطح و ترکیب تیم بازنگری مورد بررسی قرار گرفته که نتایج آن در زیر به تفکیک ارائه شده است:

دانشگاه اصفهان

جدول شماره (۲): فرایند بازنگری برنامه‌های درسی در دانشگاه اصفهان

اهداف	
<ul style="list-style-type: none"> - انطباق هر چه بیشتر برنامه‌های درسی با نیازهای جامعه - نهادینه کردن برنامه‌ریزی درسی در دانشگاه‌ها - روزآمد شدن برنامه‌ها با توجه به تحولات دانش بشری - تناسب بیشتر برنامه‌های درسی با امکانات و توانایی‌های دانشگاه‌ها 	
شاخص	
-	
بازنگری سطح	کار انجام فرایند
اعضا ترکیب	
<ul style="list-style-type: none"> - تصمیم‌گیری در مورد لزوم بازنگری برنامه‌دستی موجود - تهیه محتوا و مواد آموزشی برنامه‌دستی یا حذف، ادغام، اضافه و جایگزین کردن واحدهای درسی جدید 	<ul style="list-style-type: none"> - حداقل ۵ نفر اعضای هیئت‌علمی دارای مدرک دکتری
<ul style="list-style-type: none"> - بررسی و تصویب عناوین و تعداد دروس در شورای برنامه‌ریزی درسی دانشکده و ارجاع به کمیته برنامه‌ریزی درسی گروه. (در این مرحله برنامه درسی ارجاع داده شده از سوی کمیته برنامه‌ریزی درسی با استفاده از نظرات اعضای هیئت‌علمی گروه و دیگر گروه‌های مرتبط، برنامه‌های سایر دانشگاه‌ها در داخل و خارج از کشور، استفاده از نظر متخصصان مرتبط خارج از دانشگاه، توجه به علایق و نیازهای دانشجویان در حال تحصیل و فارغ‌التحصیل شده و آخرین تحولات انجام شده در رشته، مورد بازنگری قرار می‌گیرد). - تصویب سرفصل‌ها و واحدهای درسی بازنگری شده توسط گروه و ارجاع به شورای برنامه‌های درسی دانشکده - بررسی برنامه‌دستی مورد بازنگری و ارائه نظرات و پیشنهادات (در این مرحله نماینده گروه حضور داشته که علاوه بر معرفی، تبیین و توضیح برنامه‌دستی، پاسخگوی سؤالات و پیشنهادهای مربوطه است). - ارسال دیدگاه‌ها و نظرات اعمال شده به گروه مربوطه تأیید نهایی تغییرات و اصلاحات انجام شده توسط گروه و ارسال به ستاد برنامه‌های درسی دانشگاه 	<ul style="list-style-type: none"> - معاون دانشکده و نماینده گروه‌های آموزشی (حداقل ۴ نفر)
<ul style="list-style-type: none"> - بررسی برنامه‌دستی بازنگری شده هم از لحاظ عناوین و تعداد واحدها و هم از لحاظ فلسفه بازنگری - افزایش کیفیت بازنگری عمیق برنامه‌دستی از لحاظ بروز بودن منابع و سرفصلها - بررسی برنامه‌دستی از لحاظ: افزایش دروس اختیاری، افزایش دروس آزمایشگاهی، استفاده از امکانات نرم‌افزاری و محتوای الکترونیکی، افزودن دروس روش تحقیق، استفاده از منابع تخصصی به زبان‌های معتبر دنیا، استفاده از متون دینی و بومی، توجه به نیازهای جامعه و بازار کار و استفاده از روشهای نوین تدریس و ارزشیابی - اعمال نظرات اصلاحی و تأیید نهایی 	<ul style="list-style-type: none"> - نماینده‌های دانشکده‌ها و متخصصان برجسته داخل و خارج دانشگاه (حداقل ۱۱ نفر)

دانشگاه صنعتی امیرکبیر

جدول شماره (۳): فرایند بازنگری برنامه‌های درسی در دانشگاه امیرکبیر

اهداف	
<ul style="list-style-type: none"> - انطباق هر چه بیشتر برنامه‌های درسی با نیازهای جامعه - نهادینه کردن برنامه‌ریزی درسی در دانشگاه‌ها - روزآمد شدن برنامه‌ها با توجه به تحولات دانش بشری - تناسب بیشتر برنامه‌های درسی با امکانات و توانایی‌های دانشگاه‌ها 	
شاخص	
-	
سطح بازنگری	فرایند انجام کار
دانشگاه (شورای برنامه‌ریزی آموزشی)	<ul style="list-style-type: none"> - تحلیل وضعیت موجود ساختار و برنامه‌های آموزشی - پیش وضعیت موجود در راستای نیل به وضعیت مطلوب و ارائه پیشنهادهای مرتبط با خط‌مشی و راهبردهای آموزشی دانشگاه - پیشنهاد ایجاد، ادغام و انحلال رشته‌ها و دوره‌ها در تمام مقاطع تحصیلی به ریاست دانشگاه - بررسی و تصویب برنامه‌های آموزشی جدید و به روز شده - تصویب دروس جدید پیشنهادی
گروه دانشکده (شورای برنامه‌های درسی)	<ul style="list-style-type: none"> - رئیس دانشگاه (رئیس شورا) - معاون آموزشی و تحصیلات تکمیلی دانشگاه (دبیر شورا) - سایر معاونین دانشگاه (برحسب مورد) با داشتن حق رأی - مدیر امور پژوهشی دانشگاه - مدیر تحصیلات تکمیلی دانشگاه - مدیر امور آموزش دانشگاه - مسئول دبیرخانه شورای برنامه‌ریزی آموزشی دانشگاه - یک عضو از هر پردیس با رتبه حداقل دانشجویی به پیشنهاد - معاونت آموزشی و تحصیلات تکمیلی و حکم رئیس دانشگاه
اداره برنامه‌ریزی آموزشی	<ul style="list-style-type: none"> - تشکیل شورای برنامه‌ریزی آموزشی دانشگاه به منظور بررسی و تصویب درخواست‌های مربوط به ایجاد و اجرای رشته‌ها و گرایش‌های جدید، - تغییر نام گروه‌های آموزشی، تغییر عنوان رشته‌ها و گرایش‌های موجود در دانشگاه، بازنگری برنامه‌های درسی، حذف، ادغام، جایگزینی و تغییر دروس و منابع رشته‌های موجود در کلیه مقاطع تحصیلی؛ - انجام امور مربوط به بررسی مدارک و برنامه‌های درسی بازنگری شده (قبل و بعد از شورای برنامه‌ریزی آموزشی دانشگاه) در مقاطع مختلف تحصیلی. - ابلاغ صورت جلسات شورای برنامه‌ریزی آموزشی دانشگاه به واحدهای آموزشی و انجام اقدامات لازم در ارتباط با مصوبات شورای برنامه‌ریزی آموزشی دانشگاه که شامل: تهیه نامه جهت اصلاح برنامه‌های درسی، ارسال نامه به وزارت عتف جهت صدور مجوز ایجاد، اجرا و... می‌باشد.

دانشگاه شهید بهشتی

جدول شماره (۴): فرایند بازنگری برنامه‌های درسی در دانشگاه شهید بهشتی

اهداف	
<ul style="list-style-type: none"> - روزآمد کردن برنامه‌های درسی با توجه به تحولات دانش بشری برای گسترش مرزهای دانش و استفاده از تجربه دانشگاه‌های معتبر دنیا - غنی‌سازی برنامه‌های درسی، ارتقاء کمی و کیفی مناسب نسبت به جایگاه فعلی علم و فناوری در جهان و جبران عقب ماندگی برنامه‌ها - ارزش‌مداری برنامه‌های درسی با توجه به فرهنگ و معارف غنی اسلامی - کمک به تنظیم رابطه متقابل تحصیل با اشتغال، متناسب‌سازی سطوح و رشته‌های تحصیلی با نقشه جامع علمی کشور و نیازهای تولید و اشتغال - استانداردسازی برنامه‌های درسی با توجه به معیارهای علمی و قوانین و مقررات مربوطه - نهادینه کردن بازنگری مستمر برنامه‌های درسی در دانشگاه - بازنگری برنامه‌درسی به صورتی که برنامه‌های درسی پاسخگوی دانش و مهارت‌های رشته باشند - انطباق‌پذیری اجزاء برنامه‌درسی (مانند: نوع درس، شیوه اجرا و ارزشیابی) با شیوه‌های نوین آموزشی - تمرکز برنامه‌های درسی بر افزایش نگرش بین‌رشته‌ای، نوآوری، کارآفرینی و کارگروهی متمرکز بر حل مسئله 	

<p>شاخص</p> <ul style="list-style-type: none"> - نیازمحور بودن - رعایت اصول و روش‌های علمی و آیین‌نامه‌ای در تدوین برنامه‌درسی جدید - ایجاد قابلیت دانش و مهارت‌های لازم برای ورود دانش‌آموختگان به بازار کار 		
سطح بازنگری	فرایند انجام کار	ترکیب اعضا
گروه	<ul style="list-style-type: none"> - تکمیل فرم‌های درخواستی، برگزاری جلسات برای نتیجه‌گیری و پیگیری - درخواست برای تصویب در شورای آموزشی واحد - طرح، بررسی و تأیید در شورای واحد - بازنگری برنامه توسط گروه و تأیید در شورای گروه 	اعضای هیئت علمی
دانشکده (شورای واحد)	<ul style="list-style-type: none"> - ارسال به مدیریت برنامه‌ریزی و ارزیابی آموزشی دانشگاه برای بررسی و تأیید 	اعضا شورا
دانشگاه (کمیسیون) شورای آموزشی دانشگاه	<ul style="list-style-type: none"> - ابلاغ شروع بازنگری رشته‌ها/گرایشها به واحدها از سوی مدیریت برنامه‌ریزی و ارزیابی آموزشی دانشگاه یا تقاضای گروه - طرح و بررسی درخواست، و تأیید آن در کمیسیون - ارائه گزارش به شورای آموزشی دانشگاه برای تصویب و ارسال به مراجع ذیربط در صورتی که بازنگری به صورت کلی انجام شده باشد. 	اعضا شورا

دانشگاه فردوسی مشهد

جدول شماره (۵): فرایند بازنگری برنامه‌های درسی در دانشگاه مشهد

اهداف	<ul style="list-style-type: none"> - انطباق مواد، ماهیت و محتوای رشته‌های تحصیلی با هدف‌ها، ارزش‌ها و راهبردهای کلان آموزش عالی کشور به منظور پاسخگویی به نیازهای جامعه - تسریع و همسویی برنامه‌های درسی با چشم‌انداز دانشگاه - هماهنگی برنامه‌های درسی با تحولات علمی روز و به هنگام نمودن محتوای رشته‌ها مطابق با تحولات - ایجاد تناسب بیشتر برنامه‌های درسی با امکانات و توانایی‌های دانشگاه - ایجاد شایستگی‌های لازم در دانش‌آموختگان برای ورود به جامعه و بازار کار 	
شاخص	<ul style="list-style-type: none"> - اهداف و اصول - توجه به نیازها و علاقه‌های دانشجویان - گسترش و تعمیق فرهنگ پژوهش در دانشجویان و دانش‌آموختگان - ایجاد روحیه خلاقیت و کارآفرینی در دانشجویان و دانش‌آموختگان - ایجاد قابلیت و مهارت‌های لازم در دانش‌آموختگان برای ورود به جامعه و بازار کار - توانمندسازی دانش‌آموختگان برای ادامه تحصیل در مقاطع تحصیلی بالاتر - توجه به اصول یادگیری مستمر و در تمام عمر 	
سطح بازنگری	<ul style="list-style-type: none"> - فرایند انجام کار 	<ul style="list-style-type: none"> - ترکیب اعضا
گروه	<ul style="list-style-type: none"> - پیشنهاد اولیه و طرح موضوع و بررسی توجه تغییر در گروه با در نظر گرفتن شرایط گروه و دانشجویان مربوط، قوانین و مقررات آموزشی و با توجه به اهداف 	<ul style="list-style-type: none"> - حداقل پنج نفر اعضای هیأت‌علمی دارای مدرک دکتری

<ul style="list-style-type: none"> - معاون آموزشی دانشکده، نماینده برنامه‌درسی دانشکده، مدیر گروه و یک یا دو تن از اعضای هیأت علمی تخصصی گروه 	<ul style="list-style-type: none"> - تصویب تغییر مورد نظر در سطح شورای برنامه‌ریزی درسی دانشکده - اعلام تغییر مورد نظر از سوی معاون آموزشی دانشکده به اداره برنامه‌ریزی درسی دانشگاه - بررسی تغییر در اداره برنامه‌ریزی درسی دانشگاه با توجه به قوانین، مقررات و مصوبات کلی شورا 	<p>دانشکده (شورای برنامه‌ریزی درسی)</p>
<ul style="list-style-type: none"> - مسئول اداره برنامه‌ریزی درسی دانشگاه و تیم کارشناسی واحد برنامه‌ریزی درسی 	<ul style="list-style-type: none"> - بررسی تغییر در اداره برنامه‌ریزی درسی دانشگاه با توجه به قوانین، مقررات و مصوبات کلی شورا - طرح در شورای برنامه‌ریزی درسی دانشگاه - ابلاغ تغییر مورد نظر پس از تأیید شورای برنامه‌ریزی درسی دانشگاه برای اطلاع و اجرا - ثبت تغییر مصوب در کتابچه سرفصل‌های رشته یا گرایش مورد نظر در بانک اطلاعاتی دانشگاه و وبگاه واحد - برنامه‌ریزی درسی دانشگاه 	<p>دانشگاه (اداره برنامه‌ریزی درسی)</p>
<ul style="list-style-type: none"> - معاون آموزشی دانشگاه و نمایندگان گروه‌های علوم پایه و ریاضی، علوم انسانی الف، علوم انسانی ب، مهندسی و معماری، کشاورزی و منابع طبیعی، دامپزشکی و مسئول اداره برنامه‌ریزی درسی دانشگاه 	<ul style="list-style-type: none"> - تدوین برنامه‌های درسی رشته‌های مصوب با رعایت آیین‌نامه‌های دوره‌های تحصیلی که به تصویب شورای عالی برنامه‌ریزی رسیده است. - پیشنهاد ایجاد رشته‌های جدید متناسب با نیازهای جامعه و تحولات علمی روز بازننگری، حذف، ادغام، جایگزینی و تغییر درس‌های رشته‌های موجود و نیز در صورت نیاز تغییر نام برخی رشته‌ها در چهارچوب آیین‌نامه‌های آموزشی دوره‌های تحصیلی مصوب شورای عالی برنامه‌ریزی. - بررسی و انجام اقدامات در جهت توسعه گروه‌های آموزشی دانشگاه با توجه به نیاز جامعه و بررسی کیفیت آموزشی به منظور ارزیابی علل رشد یا افت تحصیلی دانشجویان - بررسی و اظهار نظر در نحوه تنظیم برنامه‌های درسی دانشکده‌ها و مؤسسات وابسته به دانشگاه، نظارت بر محتوای درس‌های ارائه شده توسط اعضای هیأت علمی به دانشجویان، همکاری در برگزاری کارگاه‌های آموزشی، تدوین طرح درس و بهبود کیفیت تدریس ایجاد بانک اطلاعاتی طرح درس‌ها و طرح دوره‌ها و برنامه‌های آموزشی دانشگاه - بررسی طرح درس‌ها و ارائه بازخورد برای اصلاح اشکالات موجود - نظارت بر اجرای برنامه‌های درسی و ارزشیابی - نظارت بر تدوین برنامه‌های درسی در سطح گروه‌های آموزشی - همکاری در تدوین برنامه‌های عملیاتی دانشکده در راستای برنامه‌های راهبردی آموزشی دانشگاه - همکاری با سایر دانشگاه‌ها در خصوص برنامه‌ریزی درسی - برگزاری جلسات شورای برنامه‌ریزی درسی - به روزرسانی وبگاه اداره برنامه‌ریزی درسی دانشگاه - نظارت و در صورت لزوم مشارکت در ایجاد هرگونه تغییر در برنامه‌های درسی رشته‌های مختلف - نظارت بر تدوین مقررات و برنامه‌های درسی رشته‌های مختلف - ارتقای دانش برنامه‌ریزی درسی در میان اعضای هیأت علمی دانشگاه 	<p>شورای برنامه‌ریزی درسی دانشگاه</p>

دانشگاه علم و صنعت ایران

جدول شماره (۶): فرایند بازنگری برنامه‌های درسی در دانشگاه علم و صنعت

اهداف	
<ul style="list-style-type: none"> - انطباق هر چه بیشتر برنامه‌های درسی با نیازهای جامعه - نهادینه کردن برنامه‌ریزی درسی در دانشگاه‌ها - روزآمد شدن برنامه‌ها با توجه به تحولات دانش بشری - تناسب بیشتر برنامه‌های درسی با امکانات و توانایی‌های دانشگاه‌ها 	
شاخص	
<ul style="list-style-type: none"> - اهداف، اصول و موازین - توجه به نیازها و علاقه‌های دانشجویان، گسترش و تعمیق فرهنگ پژوهش - ایجاد روحیه خلاقیت و کارآفرینی - ایجاد قابلیت و مهارت‌های لازم - توانمند کردن دانش‌آموختگان برای تحصیل در مقاطع بالاتر - توجه به اصول یادگیری مستمر و در تمام عمر 	
سطح بازنگری	فرایند انجام کار
گروه (کمیته) بازنگری با کمیته تدوین برنامه	<ul style="list-style-type: none"> - پیشنهاد اولیه و طرح موضوع - بررسی توجیه تغییر در گروه با در نظر گرفتن شرایط گروه و دانشجویان مربوط، قوانین و مقررات آموزشی و با توجه به اهداف - تصویب تغییرات مورد نظر با رأی اکثریت اعضای اسمی گروه با رعایت اصول - اعلام تغییر مورد نظر از سوی مدیر گروه به دفتر در قالب فرم - بررسی تغییر در دفتر با توجه به قوانین و مقررات و مصوبات کلی شورا و اعلام نتیجه به مدیر گروه برای اجرا (در صورت تأیید) و یا اصلاح درخواست (در صورت عدم تأیید)
دانشکده (دفتر برنامه‌ریزی درسی) (شورای برنامه‌ریزی درسی)	<ul style="list-style-type: none"> - بررسی و تصویب تغییر در شورای آموزشی - پژوهشی یا شورای تحصیلات تکمیلی دانشکده با رأی موافق اکثریت اعضای شورا یا در نظر گرفتن پیامدهای اصلی و جانبی ایجاد تغییر در گروه و دانشکده - ارائه درخواست تغییر مورد نظر از سوی رئیس دانشکده به مدیر دفتر در قالب فرم - بررسی تغییر در دفتر با توجه به قوانین، مقررات و مصوبات کلی شورا و اعلام نتیجه به دانشکده برای اجرا (در صورت تأیید) یا اصلاح درخواست (در صورت عدم تأیید) - ابلاغ تغییر مورد نظر پس از تأیید از سوی مدیر دفتر به امور آموزش یا امور تحصیلات تکمیلی دانشگاه (حسب مقطع مربوطه) جهت اطلاع و اجرا
دانشگاه (شورای دانشگاه)	<ul style="list-style-type: none"> - ثبت تغییر مصوب در کتابچه سرفصل‌های رشته یا گرایش مورد نظر - اعلام تغییر انجام شده از سوی دفتر به دبیرخانه شورای عالی برنامه‌ریزی برای اطلاع
شورای دانشگاه	اعمال نظرات اصلاحی و تأیید نهایی
شورای عالی دانشگاه	

دانشگاه الزهرا

جدول شماره (۷): فرایند بازنگری برنامه‌های درسی در دانشگاه الزهرا

اهداف	
<ul style="list-style-type: none"> - انطباق هر چه بیشتر برنامه‌های درسی با نیازهای جامعه - نهادینه کردن برنامه‌ریزی درسی در دانشگاه‌ها - روزآمد شدن برنامه‌ها با توجه به تحولات دانش بشری - تناسب بیشتر برنامه‌های درسی با امکانات و توانایی‌های دانشگاه‌ها 	
شاخص	
-	
سطح بازنگری	فرایند انجام کار
ترکیب اعضا	
گروه	<ul style="list-style-type: none"> - ارائه درخواست به گروه، همراه با تکمیل فرم‌های مربوط توسط مجری - بررسی توجیه تغییرات و یا تدوین درس در گروه آموزشی با در نظر گرفتن شرایط گروه - دانشکده، قوانین و مقررات آموزشی و با توجه به اهداف آیین‌نامه واگذاری اختیارات و تصویب در گروه آموزشی - ارائه گزارش توسط مجری در پایان زمان اجرای قرارداد به همراه مشخصات تمام درس‌ها، سرفصل‌ها، منابع و سایر موارد مطابق فرم به گروه آموزشی - تأیید گزارش نهایی بازنگری یا تدوین توسط شورای عمومی گروه و شورای برنامه‌ریزی دانشکده
دانشکده (شورای برنامه‌های درسی)	<ul style="list-style-type: none"> - بررسی و تصویب در شورای برنامه‌ریزی دانشکده - ارائه درخواست تغییرات و یا تدوین درس‌ها از سوی رییس دانشکده به مدیر دفتر برنامه‌ریزی آموزشی با ارائه همه مدارک مستدل از جمله صورت جلسه گروه آموزشی، شورای برنامه‌ریزی دانشکده و تکمیل فرم‌های مربوط - ارسال گزارش نهایی به پیوست صورت جلسه شورای گروه و شورای برنامه‌ریزی دانشکده به دفتر برنامه‌ریزی آموزشی
دانشگاه (شورای دانشگاه)	<ul style="list-style-type: none"> - بررسی اولیه در دفتر و قرارداد موضوع در دستور کار شورا (در صورت کامل بودن) برای بررسی و یا عودت به دانشکده (در صورت نقص اطلاعات یا مستندات یا داشتن ایرادات کلی) برای اصلاح و تکمیل - بررسی در شورای برنامه‌ریزی دانشگاه - کامل بودن فرم و اطلاعات مورد نیاز - قرارگرفتن پیشنهاد در شمول دستورالعمل بر مبنای نوع بازنگری درخواست شده - زمان و کیفیت اجرا بر اساس اولویت‌بندی اعلام شده توسط شورای برنامه‌ریزی دانشگاه - اولویت‌های علمی دانشگاه بر اساس اعلام شورای برنامه‌ریزی دانشگاه - میزان اعتبار سالیانه دفتر در هر سال - ابلاغ نتیجه پس از تصویب در شورای برنامه‌ریزی توسط معاونت آموزشی به ریاست دانشکده برای معادل‌سازی بر اساس آیین‌نامه نحوه محاسبه واحدهای معادل آموزشی - ابلاغ نتیجه پس از تصویب در شورای برنامه‌ریزی و تأیید ریاست دانشگاه توسط معاونت آموزشی به واحدهای ذی‌ربط برای اجرا
شورای دانشگاه	<ul style="list-style-type: none"> - بررسی در شورای برنامه‌ریزی دانشگاه - ابلاغ نتیجه پس از تصویب در شورای برنامه‌ریزی و پس از تصویب شورای دانشگاه توسط معاونت آموزشی برای عقد قرارداد - تصویب نهایی برنامه در شورای برنامه‌ریزی دانشگاه - اعلام برنامه‌های مصوب پس از تأیید شورای دانشگاه به دفتر. گسترش آموزش عالی برای صدور مجوز اجرا
شورای عالی دانشگاه	

دانشگاه خوارزمی

جدول شماره (۸): فرایند بازنگری برنامه‌های درسی در دانشگاه خوارزمی

اهداف		<ul style="list-style-type: none"> - انطباق هر چه بیشتر برنامه‌های درسی با نیازهای جامعه - نهادینه کردن برنامه‌ریزی درسی در دانشگاه‌ها - روزآمد شدن برنامه‌ها با توجه به تحولات دانش بشری - تناسب بیشتر برنامه‌های درسی با امکانات و توانایی‌های دانشگاه‌ها
شاخص		-
بازنگری سطح	کار انجام فرایند	اعضا ترکیب
گروه	<ul style="list-style-type: none"> - بررسی توجیه تغییرات درس در گروه آموزشی با در نظر گرفتن شرایط گروه - ارسال کامل سرفصل به همراه صورت جلسه به معاونت آموزشی و تحصیلات تکمیلی 	افراد متخصص صاحب‌نظر و دارای مدرک دکتری و حداقل استادیار در رشته مربوط یک عضو دانشیار/استاد تمام از داخل یا خارج از دانشگاه
دانشگاه (شورای برنامه‌های درسی)	<ul style="list-style-type: none"> - طرح در شورای بازنگری برنامه‌درسی 	اعضای شورا، مدیر گروه، عضو هیأت علمی مسئول
دانشگاه	<ul style="list-style-type: none"> - تأیید نهایی برنامه درسی بازنگری شده و ابلاغ به دانشکده برای اجرا - ارسال یک نسخه به وزارت عتف 	اعضا شورا

دانشگاه سمنان

جدول شماره (۹): فرایند بازنگری برنامه‌های درسی در دانشگاه سمنان

اهداف		<ul style="list-style-type: none"> - انطباق هر چه بیشتر برنامه‌های درسی با نیازهای جامعه - نهادینه کردن برنامه‌ریزی درسی در دانشگاه‌ها - روزآمد شدن برنامه‌ها با توجه به تحولات دانش بشری - تناسب بیشتر برنامه‌های درسی با امکانات و توانایی‌های دانشگاه‌ها
شاخص		<ul style="list-style-type: none"> - اهداف و اصول - توجه به آراء و نظرات و تجربیات اساتید متخصص و مجرب - گسترش و تعمیق فرهنگ پژوهش در دانشجویان و دانش‌آموختگان - ایجاد روحیه خلاقیت و کارآفرینی در دانشجویان و دانش‌آموختگان - ایجاد قابلیت و مهارت‌های لازم در دانش‌آموختگان برای ورود به جامعه و بازار کار - توانمند کردن دانش‌آموختگان برای ادامه تحصیل در مقاطع تحصیلی بالاتر - توجه به اصول یادگیری مستمر و مادام‌العمر - توجه به نیازها و علاقه‌های دانشجویان

سطح بازنگری	فرایند انجام کار	ترکیب اعضا
گروه	<ul style="list-style-type: none"> - محرز شدن ضرورت بازنگری جامع برای گروه، دانشکده و دفتر - مشخص شدن مرجع تدوین برنامه (گروه آموزشی یا کمیته بازنگری یا کمیته تدوین برنامه) - اعلام تغییر مورد نظر از سوی مدیر گروه به رئیس دانشکده در قالب کاربرگ‌های مربوط و صورت جلسه گروه یا کمیته - بازنگری جامع در عنوان، سرفصل‌ها، محتوا، تعداد واحد و روابط پیش‌نیازی همه درس‌های نظری و عملی در برنامه درسی گرایش موجود یا تدوین برنامه درسی برای گرایش جدید در قالب دستورالعمل مصوب شورا با در نظر گرفتن اهداف ایجاد رشته، شرایط گروه و دانشکده؛ قوانین و مقررات آموزشی و با توجه به اهداف و اصول - تصویب برنامه جدید در شورای گروه آموزشی (یا کمیته بازنگری یا کمیته تدوین برنامه) با سه چهارم رأی اعضا 	<ul style="list-style-type: none"> - مدیر گروه - نیمی از اعضای تمام وقت گروه یا حداقل سه سال سابقه تدریس - حداقل پنج نفر از اعضای کمیته دارای مرتبه استادیاری - حداقل سه نفر از اعضا در درس مربوط متخصص با سابقه چهار نیم سال تدریس.
دانشکده (شورای برنامه‌های درسی)	<ul style="list-style-type: none"> - تصویب برنامه جدید در شورای برنامه‌ریزی درسی دانشکده با رأی موافق اکثریت اعضای شورا - ارائه درخواست تأیید برنامه در قالب کاربرگ از سوی رئیس دانشکده به مدیر دفتر - قراردادادن برنامه در دستور کار شورا (در صورت کامل بودن) برای بررسی یا ارجاع به دانشکده (در صورت نقص اطلاعات یا مستندات یا داشتن ایرادات کلی) برای اصلاح و تکمیل. 	<ul style="list-style-type: none"> - رئیس دانشکده (رئیس جلسه) - معاون آموزشی دانشکده (دبیر و نایب رئیس) - مدیر برنامه‌ریزی درسی - مدیران گروه‌های آموزشی - دو نفر هیأت‌علمی (حسب مورد) به پیشنهاد مدیر گروه از داخل یا خارج دانشگاه و با دعوت معاون آموزشی دانشکده - مدیر تحصیلات تکمیلی دانشکده - حضور اعضای شورا در جلسات تا ردیف مدیران گروه‌ها برای تصویب برنامه‌ها و تغییرات ضروری است و با دو سوم آراء قابل قبول و اجرا است.
دانشگاه (شورای برنامه‌های درسی)	<ul style="list-style-type: none"> - بررسی و تصویب مقدماتی برنامه در شورای برنامه‌ریزی درسی دانشگاه - بررسی برنامه‌های مورد تأیید شورا در شورای دانشگاه - تصویب نهایی برنامه در شورای دانشگاه - ابلاغ برنامه مصوب از سوی رئیس دانشگاه به رئیس دانشکده و مدیر دفتر برنامه‌ریزی درسی دانشگاه برای اجراء - ابلاغ برنامه‌های مصوب از سوی مدیر دفتر به امور آموزش یا امور تحصیلات تکمیلی دانشگاه (حسب مقطع مورد نظر) برای اطلاع و اجرا - اعلام برنامه‌های مصوب از سوی دفتر برنامه‌ریزی درسی دانشگاه به دبیرخانه شورای عالی برنامه‌ریزی برای اطلاع - ثبت تغییر مصوب در کتابچه سرفصل‌های رشته یا گرایش - اطلاع‌رسانی کامل به دانشجویان و اعضای گروه - اعلام تغییر انجام شده از سوی دفتر در وبگاه دانشگاه بررسی برنامه درسی بازنگری شده هم از لحاظ عناوین و تعداد واحدها و هم از لحاظ فلسفه بازنگری و افزایش کیفیت بازنگری عمیق برنامه درسی از لحاظ روزآمد بودن منابع و سرفصل‌ها - بررسی برنامه درسی از لحاظ افزایش درس‌های اختیاری، افزایش درس‌های آزمایشگاهی، استفاده از امکانات نرم‌افزاری و محتوای الکترونیکی، افزودن درس روش تحقیق - استفاده از منابع تخصصی به زبان‌های معتبر دنیا، استفاده از متون دینی و بومی، توجه به نیازهای جامعه و بازار کار و استفاده از روش‌های نوین تدریس و ارزشیابی 	<ul style="list-style-type: none"> - رئیس دانشگاه (رئیس جلسه) - معاون آموزشی و تحصیلات تکمیلی دانشگاه (نایب رئیس) - مدیر برنامه‌ریزی درسی (دبیر جلسه) - مدیر آموزش - مدیر تحصیلات تکمیلی - دو نفر به انتخاب شورای آموزشی - دو نفر به انتخاب شورای تحصیلات تکمیلی - دو نفر از داخل یا خارج دانشگاه به تشخیص و دعوت معاون آموزشی و تحصیلات تکمیلی دانشگاه (با توجه به موضوع درس)

دانشگاه گیلان

جدول شماره (۱۰): فرایند بازنگری برنامه‌های درسی در دانشگاه گیلان

سطح بازنگری	فرایند انجام کار	ترکیب اعضا
اهداف	<ul style="list-style-type: none"> - رعایت مفاد مندرج در ماده دو آیین‌نامه واگذاری اختیارات - توجه به اصول و مبانی اسلامی و اخلاق حرفه‌ای - حرکت در مسیر تحقق اهداف سند راهبردی مصوب دانشگاه در برنامه‌ریزی درسی - نهادینه کردن تدوین و بازنگری مستمر برنامه‌های درسی به عنوان رسالت اساسی در دانشگاه به منظور روزآمدی برنامه‌ها - تمرکز برنامه‌های درسی بر افزایش نگرش بین رشته‌ای، نوآور و کارآفرین - نگاه به ایجاد قابلیت، مهارت و توانایی‌های حرفه‌ای لازم در دانشجویان برای ورود به جامعه و بازار کار 	
شاخص	<ul style="list-style-type: none"> - تحقق مفاد مندرج در آیین‌نامه واگذاری اختیارات - رعایت مفاد "چهارچوب تدوین و بازنگری برنامه درسی" شورای عالی برنامه‌ریزی آموزشی وزارت - رعایت اصول و روش‌های علمی برنامه‌ریزی آموزشی و درسی - لزوم بهره‌گیری از منابع روزآمد در تدوین و بازنگری برنامه‌های درسی - بهره‌گیری از هم‌فکری صاحب‌نظران سایر دانشگاه‌ها و بخش‌های فرهنگی، اجتماعی، صنعتی و اقتصادی کشور؛ - در نظر گرفتن پیامدها و اثرات حاصل از ایجاد تغییرات در برنامه‌های درسی بر روند تحصیلی و فارغ‌التحصیلی دانشجویان؛ - الزام رعایت ضوابط و مقررات جاری آموزشی و آیین‌نامه تشکیلات شورای برنامه‌ریزی درسی دانشگاه 	
گروه	<ul style="list-style-type: none"> - بررسی بازنگری برنامه درسی پیشنهادی در شورای برنامه‌ریزی درسی گروه - برگزاری جلسه/جلسات شورای برنامه‌ریزی درسی گروه، جمع‌آوری مستندات و توجیهات مورد نیاز تغییرات، تکمیل فرم‌ها و جمع‌بندی مباحث در قالب صورت جلسه شورای برنامه‌ریزی درسی گروه (پیوست دستورالعمل) - ارسال به دبیر شورای برنامه‌ریزی درسی دانشکده برای طرح و بررسی در شورای برنامه‌ریزی درسی دانشکده 	
دانشکده (شورای برنامه‌های درسی)	<ul style="list-style-type: none"> - در صورت تصویب، فرستادن فرم‌ها، مستندات و توجیهات به همراه صورت جلسه شورای برنامه‌ریزی درسی دانشکده توسط دبیر/رئیس دانشکده به دبیر شورای برنامه‌ریزی درسی دانشگاه 	
دانشگاه (شورای برنامه‌های درسی)	<ul style="list-style-type: none"> - بررسی اولیه برنامه درسی بازنگری شده پیشنهادی در دبیرخانه شورای برنامه‌ریزی درسی دانشگاه و قرار دادن در دستور کار شورا برای بررسی و یا بازگرداندن به دانشکده (در صورت نقص اطلاعات و یا داشتن ایرادهای کلی) - بررسی گزارش، مستندات و توجیهات برنامه درسی پیشنهادی بازنگری شده در شورای برنامه‌ریزی درسی دانشگاه و ارائه مصوبات برای تصمیم‌گیری به شورای دانشگاه - ابلاغ برنامه درسی بازنگری شده مصوب رئیس شورای بازنگری برنامه درسی دانشگاه به دانشکده برای اجرا - مطابق ماده پنج بند سه آیین‌نامه واگذاری اختیارات، یک نسخه از برنامه بازنگری شده مصوب، به دبیرخانه شورای عالی ارسال می‌شود. - بازنگری یک نسخه از برنامه درسی بازنگری شده در وبگاه دانشگاه توسط دبیرخانه شورای برنامه‌ریزی درسی دانشگاه انجام می‌شود. - هرگونه تغییر در درس‌های پایه باید با هماهنگی گروه آموزشی خدمات دهنده درس باشد. 	

دبیرخانه شورای آموزش علوم پایه، بهداشت و تخصصی

جدول شماره (۱۱): فرایند بازنگری برنامه‌های درسی در آموزش علوم پایه، بهداشت و تخصصی

اهداف	-	
شاخص	-	
سطح بازنگری	کار انجام فرایند	ترکیب اعضا
گروه	<p>۱- تشکیل کمیته بازنگری</p> <p>۲- تدوین و تهیه الگوی روند بازنگری رشته مربوط</p> <ul style="list-style-type: none"> شناسایی وظایف و مأموریت و رسالت بازنگری، تعیین شرح وظایف هر یک از اعضای کمیته بازنگری، تهیه و تنظیم جدول فعالیت‌ها و زمانبندی برنامه <p>۳- ارائه مستندات توجیهی برای ضرورت بازنگری با مطالعه و بررسی درباره موارد زیر:</p> <ul style="list-style-type: none"> اسناد بالادستی، تعیین نیازها و مشکلات جامعه و حرفه با روش‌های مختلف از جمله دلفی و گروه متمرکز تحلیل وظایف با مطالعات تطبیقی در جوامع دیگر، بررسی گزارشات سازمان‌های بین‌المللی، ارزشیابی برنامه در حال اجرا، بازدید از مراکز آموزشی با بالاترین عملکرد فارغ‌التحصیلان آن رشته برای تعیین نیازهای ذی‌نفعان اصلی برنامه، ارزیابی خصوصیات و نیازها و عملکرد فراگیران و فارغ‌التحصیلان، مصاحبه با خبرگان و ذی‌نفعان <p>۴- اقدام با بازنگری:</p> <ul style="list-style-type: none"> تغییر تدریجی رویکرد برنامه‌درسی با ادغام برنامه درسی موضوع محور و مبتنی بر شایستگی، تعیین توانمندی‌های اختصاصی رشته و حداقل مهارت‌های لازم برای دانش‌آموختگان، تعیین اجزای اصلی برنامه‌درسی، تعیین اهداف کلی آموزشی، تشخیص و تعیین استانداردها در سطح دانشی، نگرشی و عملکردی برای تعیین اهداف یادگیری، انتخاب سرفصل‌های موضوعی مناسب و فعالیت‌های آموزشی متناظر، برنامه‌ریزی واحدهای درسی، تدوین راهنمای یادگیری برنامه‌درسی، ترسیم جدول جدید آرایش درس‌های دوره، هماهنگ کردن برنامه فعلی با استاندارد در جهت توالی منطقی محتوی و مهارت‌ها <p>۵- طراحی برنامه آموزشی:</p> <ul style="list-style-type: none"> تدوین اهداف یادگیری قابل دسترسی منطبق با استانداردهای چهارچوب برنامه‌درسی، سازماندهی تجربیات و فعالیت‌های یاددهی-یادگیری، استفاده از بهترین مواد و محتوای آموزشی، تعیین روش‌های یاددهی یادگیری متناظر برای انتقال محتوای درسی در جهت دستیابی به اهداف یادگیری از جمله کار در گروه‌های کوچک، مربی هم‌تا، یادگیری دستیار عملی^۱، یادگیری مبتنی بر تحقیق و آموزش مکتب، تعیین روش‌های ارزشیابی فراگیر تعیین روش‌های سنجش و ارزشیابی فراگیران برای اطمینان از دستیابی به اهداف یادگیری از جمله ارزیابی دانشجویان با روش (چک پونت یا کوپیز) درسی، ارزیابی مبتنی بر عملکرد، کارپوشه، ارزیابی استاد یا همکار بر مبنای بهبود جامع نظام آموزشی <p>۶- ارائه مستندات برنامه بازنگری به دبیرخانه علوم پایه:</p> <ul style="list-style-type: none"> صورت‌جلسه مرتبط با برنامه‌درسی رشته که رؤسا و اعضای کمیته‌ها (از دپارتمان، دانشگاه، کمیته برنامه‌ریزی دانشگاه) آن را ارزیابی و تأیید کرده‌اند. ارائه چهارچوب بازنگری (کلیات منطق بازنگری، اهداف کلی، چشم‌انداز، رسالت، نیازهای منطق با سیاست‌ها و استانداردهای ملی راهبردی و فرایندهای آموزشی مورد نظر). <p>۷- اجرای برنامه بازنگری شده:</p> <ul style="list-style-type: none"> تدوین برنامه مدیریت عملیات برنامه بازنگری شده، تدوین راهبردهای آموزشی، ارائه بهترین عملکرد در طراحی و ارزشیابی آموزشی، ارزیابی داخلی و خارجی، پالایش و ارائه بازخورد مداوم به برنامه‌درسی جدید، ارزشیابی برنامه درسی جدید از نظر دستیابی به نتایج مطلوب و مورد انتظار، تنظیم جدول هزینه‌ها و آماده سازی برای اجرای برنامه درسی بازنگری شده و برنامه‌ریزی زمانی مناسب برای بازنگری مداوم. <p>۸- ارزشیابی برنامه‌درسی بازنگری شده:</p> <ul style="list-style-type: none"> تدوین برنامه ارزشیابی برنامه بازنگری شده در یک دوره مشخص، ارزیابی، اجرا و ارائه بازخورد به آن با مصاحبه، مشاهده، کارگاه‌های بازنگری برنامه‌درسی، گروه‌های متمرکز و نهایی کردن برنامه‌درسی با اعمال بازخوردها، تعیین موفقیت عملی و قابلیت اجرایی بخش‌های برنامه درسی بازنگری شده، تعیین و تشخیص نیاز به دوره‌های آموزشی جدید، تأیید مسئولان مربوط 	اساتید متخصص رشته‌های مرتبط، نماینده دانشگاه، سازمان مجری برنامه، نماینده فراگیران، صاحبان صنعت و تجارت، نماینده دانش‌آموختگان، سیاست‌گذاران مؤثر بر برنامه

دانشگاه علوم پزشکی اصفهان

جدول شماره (۱۲): فرایند بازنگری برنامه‌های درسی دانشگاه علوم پزشکی اصفهان

اهداف	
شخص	
ترکیب اعضا	فرایند انجام کار
	<ul style="list-style-type: none"> - تقاضای گروه و تکمیل فرم شماره یک - انجام اصلاحات توسط گروه آموزشی - آیا برنامه از آیین‌نامه و محتوای رشته تبعیت می‌کند؟ - اجرای برنامه جدید
	<ul style="list-style-type: none"> - کارشناسی EDO و طرح و تصویب در شورای دانشکده - ارسال به معاونت آموزشی دانشگاه - ارسال به EDC
	<ul style="list-style-type: none"> - کارشناسی در کمیته برنامه‌ریزی درسی EDC - ارسال به گروه آموزشی - اعلام نتیجه به دانشکده و گروه - اعلام نتیجه به معاونت آموزشی دانشگاه
	<ul style="list-style-type: none"> - بررسی در شورای عالی برنامه‌ریزی وزارت بهداشت - اعلام نتیجه به معاونت آموزشی دانشگاه - اعلام نتیجه به دانشکده و گروه (رونوشت به EDC)
	<ul style="list-style-type: none"> - طرح در شورای آموزشی دانشگاه - آیا برنامه از آیین‌نامه و محتوای رشته تبعیت می‌کند؟ - ارسال به شورای عالی برنامه‌ریزی وزارت بهداشت

در ادامه پس از بررسی‌های صورت گرفته، مولفه‌های عنوان شده به صورت جدول‌های زیر بحث و بررسی شد.

الف) اهداف بازننگری

جدول شماره (۱۳): وجوه اشتراک و افتراق دانشگاه‌های مورد بررسی

کلی	<ul style="list-style-type: none"> - انطباق هر چه بیشتر برنامه‌های درسی با نیازهای جامعه، با توجه به تحولات دانش بشری برای گسترش مرزهای دانش و استفاده از تجربه دانشگاه‌های معتبر دنیا - نهادینه کردن برنامه‌ریزی درسی در دانشگاه‌ها - روزآمد شدن برنامه‌ها با توجه به تحولات دانش بشری - تناسب بیشتر برنامه‌های درسی با امکانات و توانایی‌های دانشگاه‌ها - اجرای آیین‌نامه واگذاری اختیارات؛
تخصصی	<ul style="list-style-type: none"> - غنی‌سازی برنامه‌های درسی، ارتقاء کمی و کیفی مناسب نسبت به جایگاه فعلی علم و فناوری در جهان و جبران عقب ماندگی برنامه‌ها - ارزش‌مداری برنامه‌های درسی با توجه به فرهنگ و معارف غنی اسلامی - کمک به تنظیم رابطه متقابل تحصیل با اشتغال، متناسب‌سازی سطوح و رشته‌های تحصیلی با نقشه جامع علمی کشور و نیازهای تولید و اشتغال - استانداردسازی برنامه‌های درسی با توجه به معیارهای علمی و قوانین و مقررات مربوط - بازننگری برنامه درسی به صورتی که برنامه‌های درسی پاسخگوی دانش و مهارت‌های رشته باشند. - انطباق‌پذیری اجزای برنامه‌درسی (مانند نوع درس، شیوه اجرا و ارزشیابی) با شیوه‌های نوین آموزشی - تمرکز برنامه‌های درسی بر افزایش نگرش بین‌رشته‌ای، نوآوری، کارآفرینی و کارگروهی متمرکز بر حل مسئله - انطباق مواد، ماهیت و محتوای رشته‌های تحصیلی با هدف‌ها، ارزش‌ها و راهبردهای کلان آموزش عالی کشور به منظور پاسخگویی به نیازهای جامعه - تسریع و همسویی برنامه‌های درسی با چشم‌انداز دانشگاه - هماهنگی برنامه‌های درسی با تحولات علمی روز و به هنگام نمودن محتوای رشته‌ها مطابق با تحولات - ایجاد شایستگی‌های لازم در دانش‌آموختگان برای ورود به جامعه و بازار کار - توجه به اصول و مبانی اسلامی و اخلاق حرفه‌ای - حرکت در مسیر تحقق اهداف سند راهبردی مصوب دانشگاه در برنامه‌ریزی درسی

بخش زیادی از اهداف تعیین شده با اهداف آیین‌نامه واگذاری اختیارات همسویی دارد و حتی موارد متفاوت نیز برگرفته و تا حدی جزئی شده اهداف اصلی است و موضوعی است که تا حدی رسالت و واگذاری اختیار و استقلال را با چالش همراه می‌کند.

ب) معیارها و شاخص‌های بازننگری

در بازننگری یک مجموعه از مولفه‌ها شامل معیار (ملاک)‌ها و الزاماتی برای تصمیم‌گیری و اقدام ضروری و لازم است، بر این اساس معیارهای بازننگری مورد استفاده در دانشگاه‌های مورد مطالعه در جدول زیر استخراج و مورد بررسی قرار گرفته است:

جدول شماره (۱۴): معیارها و شاخص‌های بازنگری برنامه‌های درسی در دانشگاه‌های مورد بررسی

نام دانشگاه	معیارهای و شاخص‌های بازنگری
دانشگاه اصفهان	-
دانشگاه امیرکبیر	-
دانشگاه شهیدبهشتی	- نیازمحور بودن - رعایت اصول و روش‌های علمی و آیین‌نامه‌ای در تدوین برنامه درسی جدید - ایجاد قابلیت دانش و مهارت‌های لازم برای ورود دانش‌آموختگان به بازار کار
دانشگاه فردوسی مشهد	- اهداف و اصول - توجه به نیازها و علاقه‌های دانشجویان - گسترش و تعمیق فرهنگ پژوهش در دانشجویان و دانش‌آموختگان - ایجاد روحیه خلاقیت و کارآفرینی در دانشجویان و دانش‌آموختگان - ایجاد قابلیت و مهارت‌های لازم در دانش‌آموختگان برای ورود به جامعه و بازار کار - توانمند نمودن دانش‌آموختگان برای ادامه تحصیل در مقاطع تحصیلی بالاتر - توجه به اصول یادگیری مستمر و مادام‌العمر
دانشگاه علم و صنعت ایران	- اهداف، اصول و موازین - توجه به نیازها و علاقه‌های دانشجویان - گسترش و تعمیق فرهنگ پژوهش در دانشجویان و دانش‌آموختگان - ایجاد روحیه خلاقیت و کارآفرینی در دانشجویان و دانش‌آموختگان - ایجاد قابلیت و مهارت‌های لازم در دانش‌آموختگان برای ورود به جامعه و بازار کار - توانمند نمودن دانش‌آموختگان برای ادامه تحصیل در مقاطع تحصیلی بالاتر - توجه به اصول یادگیری مستمر و مادام‌العمر
دانشگاه الزهرا	-
دانشگاه خوارزمی	-۱
دانشگاه سمنان	- اهداف و اصول - توجه به آراء، نظرات و تجربیات اساتید متخصص و مجرب - گسترش و تعمیق فرهنگ پژوهش در دانشجویان و دانش‌آموختگان - ایجاد روحیه خلاقیت و کارآفرینی در دانشجویان و دانش‌آموختگان - ایجاد قابلیت و مهارت‌های لازم در دانش‌آموختگان برای ورود به جامعه و بازار کار - توانمند کردن دانش‌آموختگان برای ادامه تحصیل در مقاطع تحصیلی بالاتر - توجه به اصول یادگیری مستمر و مادام‌العمر - توجه به نیازها و علاقه‌های دانشجویان.
دانشگاه گیلان	- تحقق مفاد مندرج در آیین‌نامه واگذاری اختیارات - رعایت مفاد "چهارچوب تدوین و بازنگری برنامه درسی". شورای عالی برنامه‌ریزی آموزشی وزارت - رعایت اصول و روش‌های علمی برنامه‌ریزی آموزشی و درسی - لزوم بهره‌گیری از منابع روزآمد در تدوین و بازنگری برنامه‌های درسی - بهره‌گیری از هم‌فکری صاحب‌نظران سایر دانشگاه‌ها و بخش‌های فرهنگی، اجتماعی، صنعتی و اقتصادی کشور - در نظر گرفتن پیامدها و اثرات حاصل از ایجاد تغییرات در برنامه‌های درسی بر روند تحصیلی و فارغ‌التحصیلی دانشجویان - الزام رعایت ضوابط و مقررات جاری آموزشی و آیین‌نامه تشکیلات شورای برنامه‌ریزی درسی دانشگاه.

نام دانشگاه	معیارهای و شاخص‌های بازنگری
دبیرخانه شورای آموزش علوم پایه، بهداشت و تخصصی	-
دانشگاه علوم پزشکی اصفهان	-

معیارها و ملاک‌های مورد نظر در دانشگاه‌هایی که عنوان شده‌اند مشابهت‌های زیادی دارند و قابل ذکر است که معیارها و ملاک‌های مشخص و استنادی در این حوزه وجود ندارد و این موضوع نیز قابل ذکر است که موارد ذکر شده تا حدی توضیح دهنده معیار، الزام، اهداف و سایر موارد است و عنوان ملاک را ندارند.

ج) سطح و ترکیب بازنگری

جدول شماره (۱۵): ترکیب تیم‌های بازنگری در دانشگاه‌های مورد بررسی

اشتراک	افتراق
- رئیس دانشگاه	- دانشجویان
- معاون آموزشی و تحصیلات تکمیلی دانشگاه	- نماینده‌های دانشکده‌ها
- مدیر امور آموزش دانشگاه	- سایر معاونان دانشگاه
- مسئول دبیرخانه شورای برنامه‌ریزی آموزشی دانشگاه	- مدیر امور پژوهشی دانشگاه
- مسئول اداره برنامه‌ریزی درسی دانشگاه و تیم کارشناسی واحد برنامه‌ریزی درسی	- مدیر تحصیلات تکمیلی
- معاون آموزشی دانشگاه و نمایندگان گروه‌ها آموزشی	- دو نفر به انتخاب شورای آموزشی
- اعضای هیأت علمی دارای مدرک دکتری	- دو نفر به انتخاب شورای تحصیلات تکمیلی
- عضو دانشیار / استاد تمام از داخل یا خارج از دانشگاه	- افراد متخصص صاحب‌نظر و دارای مدرک دکتری و حداقل استادیار در رشته مربوط
- اعضای شورا	- متخصصان برجسته داخل و خارج دانشگاه
- اعضای تمام‌وقت گروه	- تیم کارشناسی واحد برنامه‌ریزی درسی
- رئیس دانشکده	- نماینده دانشگاه
- مدیر برنامه‌ریزی درسی	- سازمان مجری برنامه
- مدیران گروه‌های آموزشی	- نماینده فراگیران
- شورای تخصصی گروه	- صاحبان صنعت و تجارت
- شورای برنامه‌ریزی دانشکده	- نماینده دانش‌آموختگان
- کمیته برنامه‌ریزی درسی دانشگاه	- سیاست‌گذاران موثر بر برنامه

در بررسی سطوح و ترکیب تیم‌های بازنگری، به طور کلی گروه، دانشکده و دانشگاه نقش دارند، اما در ترکیب و ساختار هر کدام از این بخش‌ها تفاوت‌های ساختاری وجود دارد، از جمله کمیته برنامه درسی یا آموزشی و یا نقش مدیریت و افراد در فرایند بازنگری قابل ذکر است.

فرایند بازنگری در دانشگاه‌های مورد مطالعه بر اساس تحلیل پیشینه و داده‌های حاصل از آن، به شرح جدول زیر، بررسی و تجمیع شده است:

ج) فرایند بازنگری

جدول شماره (۱۶): فرایند بازنگری برنامه‌های درسی در دانشگاه‌های مورد بررسی

سطح بازنگری	فرایند انجام کار
گروه آموزشی	<ul style="list-style-type: none"> - تصمیم‌گیری در مورد لزوم بازنگری برنامه‌درسی موجود - تهیه محتوا و مواد آموزشی برنامه‌درسی - تصویب سرفصل‌ها و واحدهای درسی بازنگری شده توسط گروه و ارجاع به شورای برنامه‌های درسی دانشکده
دانشکده (شورای برنامه‌های درسی)	<ul style="list-style-type: none"> - بررسی و تصویب عناوین و تعداد درس‌ها در شورای برنامه‌ریزی درسی دانشکده و ارجاع به کمیته برنامه‌ریزی درسی گروه. - انجام امور مربوط به بررسی مدارک و برنامه‌های درسی بازنگری شده در مقاطع مختلف تحصیلی. - ارسال دیدگاه‌ها و نظرات اعمال شده به گروه مربوط تأیید نهایی تغییرات و اصلاحات انجام شده توسط گروه و ارسال به ستاد برنامه‌های درسی دانشگاه
دانشگاه (شورای دانشگاه)	<ul style="list-style-type: none"> - بررسی و تصویب مقدماتی برنامه در شورای برنامه‌ریزی درسی دانشگاه - بررسی برنامه‌های مورد تأیید شورا در شورای دانشگاه - تصویب نهایی برنامه در شورای دانشگاه - ابلاغ برنامه‌درسی بازنگری شده مصوب رئیس شورای بازنگری برنامه‌درسی دانشگاه به دانشکده برای اجرا - بازگذاری یک نسخه از برنامه‌درسی بازنگری شده در وبگاه دانشگاه توسط دبیرخانه شورای برنامه‌ریزی درسی دانشگاه انجام می‌شود. - ارسال یک نسخه به وزارت عتف - نظارت بر اجرای برنامه‌های درسی و ارزشیابی

شاید بتوان گفت که فرایندها، برگرفته از سه بخش اصلی گروه، دانشکده و دانشگاه و در نهایت افراد مشارکت‌کننده در فعالیت بازنگری است و در واقع یک ساختار مشخص و یا ساختارهای متفاوت که متناسب با هر دانشگاه باشد، دیده نمی‌شود و باز هم استقلال، اختیار، اهداف و چالش‌های موجود را مطرح می‌کند. هرچند بیشتر دانشگاه‌ها از لحاظ شکلی سعی در رعایت چهارچوب آئین‌نامه ابلاغی را داشته‌اند اما شاید در عمل، نوآوری، ابتکارات و اقدامات خاصی را نیز انجام داده باشند که این مورد بیشتر به نقش و جایگاه تخصصی برنامه‌ریزی درسی و متخصصان دانشگاهی این حوزه در ترکیب کمیته‌ها بستگی دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش، روند بازنگری برنامه‌های درسی در نظام آموزش عالی ایران بررسی شد. ضمن ارائه پیشینه روند بازنگری بر اساس تصمیم‌ها و آیین‌نامه‌های موجود، ساختار و فرایند بازنگری در دانشگاه‌های صاحب تجربه نیز بیان شد. بررسی‌ها نشان داد که فرایند بازنگری برنامه‌های درسی مشابهت‌های زیادی در همه دانشگاه‌ها دارد، از این رو بر اساس مستندات در دسترس، انتخاب دانشگاه‌ها برای مطالعه‌ای توصیفی و تحلیلی به صورت تصادفی انجام شد. کیفیت هر رشته تحصیلی ارتباط مستقیمی با برنامه درسی آن رشته دارد که برگرفته از دانش زمینه‌ای و تجربی آن رشته است. همان‌طور که عنوان شد برنامه‌های درسی آموزش عالی از عوامل اساسی

تحقق اهداف آموزش عالی محسوب می‌شوند. در میان عناصر آموزش عالی چشم‌انداز، مأموریت‌ها و اهداف اصلی دانشگاه‌ها در چهارچوب برنامه‌های درسی شکل می‌گیرند. بنابر این با توجه به تحولات جهانی و تلاش جوامع برای حفظ موجودیت و بهبود خود در این تحولات، برنامه‌های درسی به عنوان عنصری تأثیرگذار مطرح می‌شود که اصلاح یا بازنگری آن نیز این تغییرات را معنا می‌دهد. برنامه‌های درسی آموزش عالی در هماهنگی با اهداف و رسالت‌های دانشگاهی باید پاسخگوی دغدغه‌های فعلی و آینده کشور باشد و نقش سازنده‌ای در حل مسائل و رشد جامعه ایفا کند. لازم است که رشته‌های تحصیلی دانشگاهی به نحوی جامع و شایسته، ضمن برآوردن نیازهای فردی دانشجویان، به مسائل اجتماعی، ارزش‌ها و تحولات جهانی نیز بپردازد. تحقق این مهم جز با بازنگری مستمر در برنامه‌های درسی به عنوان راهبردی دائمی برای بهبود، میسر نیست. در این باره تفسیر و نحوه‌ی اجرایی کردن سیاست‌گذاری در سطوح تصمیم‌گیری در برنامه‌های درسی، نیازمند بررسی است چرا که عامل تعیین‌کننده سطح تمرکز در برنامه‌ریزی درسی است و این خود نشان از تأثیرگذاری این مؤلفه بر کم و کیف نظام آموزش عالی دارد.

اینکه میزان انعطاف یا امکان تأثیرگذاری در برنامه و فعالیت‌های مرتبط با آن چگونه تعریف می‌شود و گروه‌ها و افراد تأثیرگذار به‌عنوان تصمیم‌گیرندگان برنامه درسی در برنامه‌ریزی درسی چگونه تعیین می‌شوند، برگرفته از دو رویکرد تمرکز و عدم تمرکز در برنامه‌ریزی درسی است که بر اساس آن می‌توان دو سطح تصمیم‌گیری متفاوت درباره برنامه درسی را از یکدیگر مشاهده کرد. البته در این بین سطح نیمه متمرکز را می‌توان متصور شد که باز این سطح نیز متأثر از تفسیر قدرت، سیاست‌گذاری، آزادی علمی و نحوه نگاه به زمینه‌ها و نیازهای سطوح مختلف ملی و بین‌المللی و تجلی آن در عرصه و محتوای برنامه درسی است. در حال حاضر با توجه به تجربه جهانی، برنامه‌ریزی درسی از تمرکز مطلق به سمت تمرکززدایی در حرکت است، با توجه به گسترش و تکامل دانش در عصر جدید، جامعه ناگزیر از بهره‌گیری از دانش فکری و اجتماعی مردم و متخصصان است. البته در عمل، هیچ کدام از رویکردهای تمرکز و عدم تمرکز در برنامه‌ریزی درسی به تنهایی برای برنامه‌ریزی درسی مناسب و کامل نیست. برنامه درسی متمرکز در توسعه و ارتقاء یادگیری نقش موثری دارد اما پاسخگوی پیچیدگی‌های تنوع انسانی و تحولات جهانی نیست، باید در طیفی از تمرکز و عدم تمرکز در سطوح، فرایند، ساختار، اجزا و انتظارات از برنامه درسی و به تبع آن بازنگری در آنها در جهت پاسخگویی به نیازها و انتظارات از آن مورد توجه قرار گیرد.

در این خصوص نوع و میزان استقلال نهادهای آموزش عالی در ایران نیز تا حد زیادی به سیاست‌های دولت بستگی دارد. نقش دولت در آموزش عالی، به ویژه تأمین بودجه و اعتبارات مورد نیاز، دستاوردهای واقعی آموزش عالی و استقلال آن را تحت تأثیر قرار می‌دهد و می‌تواند ساختارهای متمرکز در آموزش عالی و نظارت دولت را بیشتر و تصمیم‌گیری در سطوح پایین‌تر را سخت‌تر کند. در ایران برای برنامه‌ریزی درسی در سطح

تحصیلات عالی و نظام دانشگاهی، سرفصل درس‌ها را شورای عالی انقلاب فرهنگی و وزارت عتف تعیین می‌کرد و استادان در تعیین کتاب درسی یا ارائه مطالب درسی مشارکت داشتند. در حال حاضر با رویکرد تمرکززادایی و افزایش سطح اختیارات دانشگاه‌ها و با هدف انطباق هر چه بیشتر برنامه درسی با نیازهای جامعه، نهادینه کردن برنامه‌ریزی درسی در دانشگاه‌ها، تناسب بیشتر برنامه درسی با امکانات و توانایی‌های دانشگاه‌ها و روزآمد کردن برنامه‌ها با توجه به تحولات دانش بشری، از سال ۱۳۷۹ طبق آیین‌نامه "واگذاری اختیارات برنامه درسی به دانشگاه‌ها"، اختیارات برنامه‌ریزی درسی به دانشگاه‌های سطح یک تفویض شده است. این اقدام گامی است در بهبود تصمیم‌گیری و اصلاح فرایندها و با نظر به تنوع دانشگاه‌ها، آمایش آموزش عالی، اهمیت بین‌المللی‌سازی آموزش عالی و سایر موارد مشابه، بازنگری مداوم در سطوح تصمیم‌گیری در نظام برنامه‌ریزی درسی و برنامه‌درسی آموزش عالی ضروری می‌نماید.

در حال حاضر یکی از چالش‌های موجود، دست نیافتن به نتایج مناسب و نارضایتی جامعه از برنامه‌های درسی دانشگاه‌ها است. با اینکه آیین‌نامه واگذاری اختیارات به دانشگاه‌ها تدوین شده است اما همچنان جایگاه و کنش دانشگاه، نشانگر استقلال و اختیاری در این باره نیست. در تحلیل‌های پیشین، این مسئله از ابعاد مختلف بررسی و وجوه افتراق و اشتراک آنها نمایان شد. به نظر می‌رسد واگذاری اختیارات بر اساس آئین‌نامه ابلاغی بنا به دلایل و موانعی نتوانسته است برنامه درسی را متناسب با نیازهای در حال تغییر جامعه و طیف وسیع ذی‌نفعان مورد بازنگری و بهبود قرار دهد. این مسئله مستلزم بررسی ابعاد ساختاری، فرایندی، ترکیب هیأت‌های بازنگری و نقش و جایگاه تخصصی برنامه‌ریزی درسی و برنامه‌ریزان درسی در میان آنها باشد.

به طور خلاصه در حال حاضر بازنگری برنامه‌های درسی در نظام آموزش عالی ایران بدین نحو انجام می‌شود. در بهمن ۱۳۹۵ آیین‌نامه واگذاری اختیار بازنگری و تدوین برنامه‌های درسی به دانشگاه‌های سطح یک و دو و زیرنظام‌های علمی - کاربردی، دانشگاه آزاد مرکزی و پیام‌نور مرکزی ابلاغ شد. پس از لغو سطح‌بندی دانشگاه‌ها در وزارت عتف، علاوه بر دانشگاه‌های سطح یک و دو سابق، برخی از دانشگاه‌های پیشرو مجاز به بازنگری بودند. در این فرایند، برنامه‌های درسی در دو مرجع اصلی دانشگاه‌های دارای اختیار و کارگروه‌های تخصصی، تدوین و بازنگری می‌شود. به طور کلی با جمع‌بندی اقدامات در دانشگاه‌های مورد مطالعه، ساختار و سطوح بازنگری برنامه‌های درسی در دانشگاه‌ها به شرح زیر است:

جدول شماره (۱۷): فرایند کلی بازننگری برنامه‌های درسی در دانشگاه‌های ایران

- ترکیب اعضا	<ul style="list-style-type: none"> - دانشجویان و اعضای هیأت علمی - اعضای متخصص در گروه آموزشی - شورای تخصصی گروه - شورای برنامه‌ریزی دانشکده - کمیته برنامه‌ریزی درسی دانشگاه - متخصصان مدعو از داخل و خارج دانشگاه
- معیارها	<ul style="list-style-type: none"> - اهداف، اصول و موازین - توجه به نیازها و علاقه‌های دانشجویان - گسترش و تعمیق فرهنگ پژوهش در میان دانشجویان و دانش‌آموختگان - ایجاد روحیهٔ خلاقیت و کارآفرینی در میان دانشجویان و دانش‌آموختگان - ایجاد قابلیت و مهارت‌های لازم در دانش‌آموختگان برای ورود به جامعه و بازار کار - توانمند سازی دانش‌آموختگان برای ادامه تحصیل در مقاطع تحصیلی بالاتر - توجه به اصول یادگیری مستمر و مادام‌العمر
سطح بازننگری	فرایند انجام کار
گروه آموزشی	<ul style="list-style-type: none"> - تصمیم‌گیری در مورد لزوم بازننگری برنامه درسی موجود - تهیهٔ محتوا و مواد آموزشی برنامه درسی - تصویب سرفصل‌ها و واحدهای درسی بازننگری شده توسط گروه و ارجاع به شورای برنامه‌های درسی دانشکده
(شورای برنامه‌های درسی) دانشکده	<ul style="list-style-type: none"> - بررسی و تصویب عناوین و تعداد درس‌ها در شورای برنامه‌ریزی درسی دانشکده و ارجاع به کمیته برنامه‌ریزی درسی گروه. - انجام امور مربوط به بررسی مدارک و برنامه‌های درسی بازننگری شده در مقاطع مختلف تحصیلی. - فرستادن دیدگاه‌ها و نظرات اعمال شده به گروه مربوط، تأیید نهایی تغییرات و اصلاحات پیشنهادی گروه و فرستادن آن. به ستاد برنامه‌های درسی دانشگاه
(شورای دانشگاه) دانشگاه	<ul style="list-style-type: none"> - بررسی و تصویب مقدماتی برنامه در شورای برنامه‌ریزی درسی دانشگاه - بررسی و تأیید برنامه‌ها در شورای دانشگاه - تصویب نهایی برنامه در شورای دانشگاه - ابلاغ برنامه‌درسی بازننگری شده مصوب رئیس شورای بازننگری برنامه‌درسی دانشگاه به دانشکده برای اجرا - بازگردانی یک نسخه از برنامه درسی بازننگری شده در وبگاه دانشگاه توسط دبیرخانه شورای برنامه‌ریزی درسی دانشگاه - فرستادن یک نسخه به وزارت عتف - نظارت بر اجرای برنامه‌های درسی و ارزشیابی

با اینکه واگذاری اختیارات برنامه درسی به دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی بر مبنای آیین‌نامه‌های مصوب، منجر به نگاهی نو و تحولی در تمرکززدایی از آموزش عالی کشور شده است اما چالش‌ها و نبود جامع‌نگری به عوامل تأثیرگذار، این تحولات را بسیار محدود کرده است. بر اساس نتایج برخی پژوهش‌ها آئین‌نامه بازننگری برنامه درسی دانشگاه‌های کشور در عمل مورد پذیرش قرار نگرفته که شاید این عدم پذیرش ناشی از نبود انسجام در مفاد آیین‌نامه، عدم انطباق با اهداف، سیاست‌ها و راهکارهای اجرایی مندرج در آیین‌نامه، واگذاری

اختیارات برنامه درسی در حد متوسط به دانشگاه‌ها و کلی‌گویی در بعضی از قسمت‌های متن آیین‌نامه باشد. گرچه تغییر در برنامه‌های درسی آموزش عالی مطابق با آیین‌نامه و وظایف انجام می‌شود، اما تغییرات معناداری از حیث تحولات جهانی نداشته است. در نتیجه موضوع کیفیت آموزش عالی همچنان در برنامه درسی به عنوان یکی از عناصر اصلی نظام آموزش عالی مورد نقد و بررسی پژوهشگران و صاحب‌نظران این حوزه بوده است. با توجه به نقش کلیدی این عنصر آموزش عالی در هدایت و توسعه همه جانبه افراد و نهادها، پرداختن به هر بخش از آن گامی مهم و اساسی در راه بهبود نظام آموزش عالی است. در این مقاله بحث برنامه‌درسی و بازنگری آن که بی‌شک موضوع مهم و اساسی است مورد توجه قرار گرفت چرا که بررسی آنچه گذشته است ما را به مسیرهای روشن‌تری راهنمایی می‌کند. بررسی روند جاری بازنگری برنامه‌درسی، می‌تواند تصمیم‌گیری‌های آینده را ساده‌تر سازد.

شاید یکی از دلایل ناکامی و عدم تحقق اهداف و انتظارات از بازنگری برنامه‌های درسی در نظام آموزش عالی، مشخص نبودن چهارچوب منسجم، نظام‌مند و عملیاتی برای راهنمایی طیف وسیعی از ذی‌نفعان حقوقی و حقیقی به صورت عملیاتی و گام به گام با توجه به تفاوت‌های زمینه‌ای و ترکیب تیم‌ها و هیأت‌های بازنگری باشد. بر این اساس تحلیل روند بازنگری برنامه‌های درسی بر اساس آنچه در بخش یافته‌ها عنوان شد دارای وجوه اشتراک و افتراقی هستند که باید ساماندهی و سامانیابی شوند.

در پایان بر اساس بررسی و تحلیل‌های انجام شده پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

- تشویق و ترویج پژوهش‌های بنیادی و کاربردی (گذشته از اهمیت نتایج) با هدف تکمیل و یا حذف پژوهش‌هایی که صرفاً عنوان را پوشش داده‌اند،
- آسیب‌شناسی آیین‌نامه و‌اگذاری اختیارات برنامه‌ریزی درسی به دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی از ابعاد مختلف
- شناسایی عوامل مؤثر بر موفقیت یا شکست آیین‌نامه و‌اگذاری اختیارات برنامه‌ریزی درسی به دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی،
- شبکه‌سازی و تشکیل کارگروه‌های تخصص برای بازنگری برنامه‌درسی و در نظر گرفتن صاحب‌نظران تأثیرگذار بر این موضوع از جمله متخصصان ارزشیابی، برنامه‌درسی و رشته‌های تخصصی،
- در نظر گرفتن ارزشیابی به عنوان یک عنصر اصلی فرایند برنامه‌ریزی درسی،
- بررسی مقوله تدوین برنامه‌های درسی با نظر به منسوخ شدن بسیاری از رشته‌ها و واحدهای درسی با هدف بهبود و کاهش بازنگری
- ارائه چهارچوبی قابل فهم، عملیاتی، منعطف و در عین حال نتیجه‌گرا برای بازنگری در برنامه‌های درسی با توجه به تعدد اسناد و اظهارنظرها در این حوزه

References

- Adam, F. (2009). Curriculum Reform in Higher Education: A Humanities Case Study. Retrieved from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.862.2246&rep=rep1&type=pdf>
- Aktan, Sümer (2019) A Review of Curriculum History and the Conceptual Framework of Curriculum. Reseachgate
- Altbach, P. G. (۱۹۸۸); Comparative Studies in Higher Education in: Postlethwaite; in (ed.) the Encyclopedid of Comparative Education and National System of Education.
- Al-Zahra University (2021). Executive instructions for reviewing or compiling university curricula. <https://www.alzahra.ac.ir/>
- Amirkabir University (2021). Proposed structure of the University Educational Planning Council. <https://aut.ac.ir/>
- Arefi, Mahboubeh (2005) Evaluation of educational science curriculum planning (educational management orientation) in Iranian higher education from the perspective of students, professionals and employers. Curriculum Studies Quarterly, Volume 1, Number 1, pp. 43-74
- Arefi, Mahboubeh (2010). Discussions in interdisciplinary curriculum engineering in higher education. Quarterly Journal of Interdisciplinary Studies in the Humanities. Second year. No. 8. pp. 94-69
- Barnett, R. & Coate, K. (2005). Engaging the curriculum in higher education. The society for research in higher education. Maidenhead: Open University Press.
- Betty R. Kupperschmidt, E. C. (1997). Curriculum Revision is not Just Change: Its Transition! Journal of Professional Nursing, Vol 13, No 2, 90-98. doi:[https://doi.org/10.1016/S8755-7223\(97\)80009-9](https://doi.org/10.1016/S8755-7223(97)80009-9)
- Blackmore, P., & Kandiko, C.B. (2012). Strategic curriculum change—global trends in universities. Society for Research into Higher Education, Routledge, London.
- Dezure, D. (2002). Curriculum, Higher Education. In: Encyclopedia of Education, edited by James W. Guthrie, New York: MacMillan.
- Edition, pp. 9-10
- Executive circular related to delegating authority to review and compile the approved curriculum (2015). Tehran: Ministry of Science, Research and Technology.
- Fathi Vajargah, Kouros (2011). Designing and validating a model for modifying and revising the humanities curricula of Iranian universities and higher education institutions. Cultural Studies Research Institute (research project).
- Fathi Vajargah, Kouros; Arefi, Mahboubeh and Sharaf, Zeinab (2009). Terms and conditions of faculty members' participation in the university curriculum planning process. Iranian Higher Education Association Quarterly. Volume 1, Number 4 pp. 145-178

- Fathi Vajargah, Kourosh; Khosravi Babadi, Ali Akbar and Hajatmand, Farzaneh (2014). «Evaluation of the internal quality of the medical doctoral curriculum of Iranian universities of medical sciences from the perspective of professors and students». *Medical ethics*. Volume 7, Number 27. Pages 129-152.
- Fathi Vajargah, Kourosh; Musapur, Nematullah; Yadegarzadeh, Gholamreza (2014). *Higher Education Curriculum Planning An introduction to concepts, perspectives and patterns*. Tehran Publications: Mehraban Publishing Book.
- Fathi Vajargah, Kourosh; Shams, Gholamreza; Loraei, Mohammad Reza; Aqili, Sayed Ramadan (2014). Study and analysis of human rights components in elementary school textbooks. *Educational Innovations*, Version 13. pp 7-24.
- Ferdowsi University of Mashhad (2021). Regulations for compiling and reviewing curricula. <https://www.um.ac.ir/>
- Ghadimi, Behrooz; Mohammad Nejad, Saeed (2011). *Curriculum development and revision method*. Office of Higher Education Planning and Support.
- Gough, N. (1998). Reflections and diffractions: Functions of fiction in curriculum inquiry. In: W. F. Pinar (Ed.). *Curriculum toward new identities*. New York: Garland Publishing.
- Hosseini Largani, Seyedeh Maryam (2020). Curriculum development in Iranian higher education. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, Volume 26, Number 4, 1399, pp. 1-28
- Isfahan University of Medical Sciences (2021). Review existing curriculum. <http://www.mui.ac.ir/>
- Kapur, R. (2018). Problems and Issues in Teacher Education and Curriculum Development, Available at: https://www.researchgate.net/publication/323833863_Problems_and_Issues_in_Teacher_Education_and_Curriculum_Development
- Khajeh Nasiri, Farahnaz; Khosravi, Shahla; Khairkhah, Masoumeh; Hajati, Jamshid and Akbari Lakeh, Maryam (2019). The process of reviewing educational programs in the Secretariat of the Council for Education of Basic, Health and Specialized Sciences. *Medicine and Cultivation* Volume 28 Number 3, pp 1-9.
- Kharazmi University (2021). Instructions for the process of reviewing and compiling curricula. <https://khu.ac.ir/>
- Khosravi, Mahboubeh; Fathi Vajargah, Kourosh, Maleki, Hassan and Norouzi, Dariush (2013). Analysis of the acceptance of curriculum innovations in the higher education system (Case study: Curriculum revision regulations of Iranian universities). *Quarterly Journal of Educational Psychology* No. 27 and Year 9. Spring 92
- Kiai Jamali, Seyed Mehdi; Musapur, Nematullah; Fathi Vajargah, Kourosh; Khorasani, Abasalat

- (2018) the evolution of the curriculum in the higher education system of Iran. New educational ideas. NO14. The period. Pp. 41-76
- Lawton, D. (2012). *Theory and Practice of Curriculum Studies (RLE Edu B)*, Routledge.
 - Mäkinen, J. A. (2017). Communities of practice in higher education contradictory narratives of a university-wide curriculum reform. *Studies in Higher Education*. doi:10.1080/03075079.2015.1125877
 - Makinen, Marita&Annala, Johanna. (2010). *Meaning Behind Curriculum Development in Higher Education*. PRHE Conference Edition, Volum 4(2).
 - Maleki, Hassan (2012) *Curriculum Planning (Practice Guide)* Tehran Publications: Payam Andisheh
 - McGahan, Steven J. (2018) *Reflective Course Review and Revision: An Overview of a Process to Improve Course Pedagogy and Structure*. *Journal of Educators Online*, v15 n3 Dec 2018
 - Musapur, Nematullah (2008). Curriculum planning in contemporary Iran. *Education and training*. Twenty-fourth year. Winter 2008. No. 4 (96 consecutive)
 - Nowruzzadeh, Reza; Mahmoudi, Reza; Fathi Vajargah, Kourosh and grandson of Ibrahim, Abdul Rahim (2006). Status of universities' participation in reviewing curricula approved by the High Planning Council. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, No. 42, 71-93.
 - OECD. (2020). *Curriculum reform: An literature review to support effective implementation*. OECD. doi:<https://dx.doi.org/10.1787/efe8a48c-en>
 - Organization, W. H. (2019). *Review and Revision of Laboratory Curricula*. World Health Organization. Retrieved from https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0016/408031/Laboratory-curriculum-review-en.pdf
 - Pierre Gouëdard, Beatriz Pont. (2020). *Curriculum Reform: A Literature Review to Support Effective Implementation*. *Education and Skills*, OECD. Retrieved from [https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=EDU/WKP\(2020\)27&docLanguage=En](https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=EDU/WKP(2020)27&docLanguage=En)
 - Portley, John (1987). Curriculum definition. Translated by Khoynejad, Gholamreza (2004), in *the curriculum: Perspectives, Approaches and Perspectives*, edited by Mahmoud Mehr Mohammadi, Mashhad: Astan Quds Razavi Publications.
 - Rahman Seresht, Hossein (1998) *Government Control of Higher Education in the Islamic Republic* *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, No. 1 and 2, Tehran: Higher Education Research and Planning Institute, pp. 153-139
 - Rasman Gretchen, Marshall Catherine (2015). *Qualitative research methods*. Translators: Ali Parsian and Seyed Mohammad Arabi. Tehran Publications: Cultural Research Office
 - Ratcliff, J. L. (1996). *What is a curriculum and what should it be? Handbook of the undergraduate curriculum: A Comprehensive guide to purposes, structures, practices, and change*, Jossey

Boss Publisher, first

- Regulations for delegating the authority to review curricula to universities (2000). Tehran: Ministry of Science, Research and Technology.
- Salimi, Laden; Keshti Arai, Narges and Fathi Vajargah, Kourosh (2014). Explain the evolution and reform of the curriculum system. Higher Education after the Islamic Revolution in Iran, Two-Quarterly Journal of Higher Education Curriculum Studies, Volume 5, Number 9, pp. 52-73
- Scholtz, D. (2013, January). Curriculum revision: Challenges in responding to change. doi:<https://www.researchgate.net/publication/297375784+A44>
- Semnan University (2021) Detailed regulations for reviewing university curricula. <https://semnan.ac.ir/>
- Shahid Beheshti University. (2021). Curriculum revision style. <https://www.sbu.ac.ir/>
- Shay, S. (2015). Curriculum reform in higher education: a contested space. Teaching in Higher Education, 431-441. doi:10.1080/13562517.2015.1023287
- Stark, J. S. and Lattuca, L. R. (1997). Shaping the College Curriculum: Academic Plans in Action. Boston: Published by Allyn and Bacon.
- Stark, others (۱۹۹۷); Program and Level Curriculum Development Research in Higher Education.
- Toombs, W. and Tierney, W.G. (1991). Meeting the mandate: Renewing the college and departmental curriculum, School of Education and Human Development. Washington, DC: George Washington University.
- Torkzadeh, J. & Nekoumand, S. (2015). Validating the Scale of University's Power of Response to Environment. Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities. 5, 241-252.
- University of Guilan (2021). Executive instructions for reviewing and compiling curricula. <https://guilan.ac.ir/>
- University of Isfahan (2021). Detailed curriculum review regulations. <https://ui.ac.ir/>
- University of Science and Technology (2021). Detailed regulations for reviewing curricula. <http://www.iust.ac.ir/>
- Wolf, P. & Hughes, J. C. (Series Eds.) (2007). Curriculum development in higher education: Faculty-driven processes and practices. New directions for higher education: vol.112, (winter issue). Sanfrancisco: jossey-bass
- Zafaripour, Tahereh (2020) Levels of decision making in higher education curriculum. Iranian encyclopedia of curriculum. <http://www.daneshnamehicsa.ir/>